

PETŐFI KÖNYVTÁR

Szerkesztik: ENDRÓDI SÁNDOR és dr.FERENCZI ZOLTÁN
XIV. FÜZET

PETŐFI SÁNDOR KÖLTÉSZETE

TANULMÁNY

ÍRTA
SOMOGYI GYULA

BUDAPEST, 1909
KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA
KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

„Dalold mind, mivel szived teli,
S minden hang, amely ajkadon kijő,
Lelked darabja legyen..... “
(Petőfi.)

ELŐSZÓ.

Jelen mű bizonyára nem mindenben mond újat Petőfiről. Ily cél nem is lebegett a szerző előtt, kinek törekvése két dologra irányul. Magyarázólag *egységbe* akarja foglalni a költő összes alkotásait; továbbá tüzetesen és teljesen iparkodik megvilágítani Petőfi *lelki életét*, amint az el nem múló nyomokat hagyott vissza költészetében.

Mennyiben sikerült ezt a célt elérnie, ítélje meg a szíves olvasó.

A SZERZŐ.

I.

Oly korban, mint a jelenlegi, melyben regény és dráma köt le minden érdeklődést, sokszorta vonzóbb s bizonyára tanulságos is olyan lélek vizsgálata, mely lángban égett, viharzott s mint vulkán lövellve szét tüzét, gyújtott, lángba borított minden szivet egykoron. Annyival inkább, mert a lelkesedés ama tüze, melyet Petőfi gerjesztett, ma sincs apadóban, noha a félszázad, mely a költő halála óta lezajlott, elég idő arra, hogy a költészet sok kincsét juttassa amaz *antik* tárgyak sorsára, melyeknek *ereklyebecse* igen nagy, de kicsi a valódi. Nem holt csecsebecsek kegyelet-örzötte gyűjteménye Petőfi költészete ma sem, hanem hímes rét, melyen minden virág eredeti színében díszlik, friss illatával bájol. E rétet végigböngészve, minden lépten egy nagy teremtő lélek sejtelve tölt el. Érezzük a csodaszerű varázst: az *őserő* megnyilatkozását. Keressük a művet, az egyetlent, a nagyot, melyben az őserő önmagát mintegy megtestesíti: — ez nincs meg; nem volt rá érkezés, mert siettetett az idő. *Arany* lelke a ToM-ban sugárzik ki, *Goethe* lelki összhangját *Hermann und Dorothea*-ban ismerjük meg, *Shakespeare*t *Hamlet*-ben, *Byront* a *Don Juan*-ban elemezhetjük. A kor nehéz küzdelmeibe, a lázas szenvedélyekbe elmerült Petőfi lelke csak ki-kivillant,

de nem önthetné még ki magát igazán. Viszonyai sem engedek.*) De meg amit minden magasabb koncepczió megkíván: a nyugodt szemlélet, a tanulmány és Ítélet s főleg az érzés mérsékelt hullámozása, merő lehetetlenség akkor, midőn minden nap új izgalmat szül és véres katasztrófa veti előre rémes árnyékát. Ily viszonyok még megállapodott egyéniségeket is ki-kizökkentenek utjokból és összezavarnak célát és irányát: lírává lesz az epikum, korpép vagy epikum lesz a dalból, a dráma izgató szónoklattá módosul. Töredékszerű, a napra szól, lesz minden költemény: szájról-szájra kelő dallamrészlet, de a lélek, mely szülte, *lényege szerint és mint egész*, ismeretlen.

Petőfi, midőn halálával beváltá szent fogalmát, nemzete előtt csaknem mythikus alakká vált. De szelleme csak töredékben elszórva élt, már külső okoknál fogva is, a nemzet tudatában. Egy későbbi kor, nyugalmasabb évek folyamán, leróttá tartozását e részben; összegyűjtötték műveit, megírták viszontagságos élete csodás történetét és a kritikai megvilágítás szelleme töredékszerű nyilatkozásait *belső egységbe* foglalta.

E munka közben Petőfi szelleme hírben, fényben nőttön-nővén, új és oly fényes diadalútra kelt, minőt a költő, tehetségének erős érzetében is, aligha sejtett.

Számíthatott-e a forradalom költője arra, hogy egy nyugalmas korszak anyagi javakon munkáló

*) Arany, H. J. 57. 1.

nemzedéke megértse, sőt, hogy éppen ily nemzedék jobban becsülje, mint kortársai valaha becsülték? E jelenségnek némi magyarázatát kívánók adni. Nehéz ugyan a sokat tallózott mezőn egy-egy felszedetlen kalászt találni, de ha csak egyet is megmentünk az elkallódástól, megéri az iparkodást. Hisz minden mag új gyümölcs reményére jogsít.

II.

Hogy valamely növény egyediségét pontosan megismerjük, nem mellőzhetjük a talaj és légkör vizsgálatát, amelyekből táplálékát szívja. Politikai, társadalmi és irodalmi viszonyok alkotják a költő talaját s légkörét, de ezek mindig a pályának csak külsőségei maradnak. Az egyén belső mivoltát veleszületett hajlamok s tehetségek, véralkat s nevelés képezik, melyek a külső körülmények közé illeszkedvén, szerintök alakulva, módosulva, jelentőséget nyújthatnak az embernek, vagy elenyésztetik. Petőfi-nél a hajlamnak és tehetségnek oly csodálatos találkozását látjuk a kor szellemével, törekvéseivel, irányával, hogy, ha kisebb fokban képzelnők is el lelke hevét és akaraterejét, még mindig jóval kimagaslanék kortársai közül. Egy hosszú átmeneti és egy rövid átalakulási korszakra esik élete. Amannak minden küzdelme, ennek minden izgalma nyomot hagy lelki életében és mivel egész belvilága, úgyszólván, dalban olvad fel, egész költészete színt, jelleget és irányt ugyancsak a kortól nyert. Nagy

küzdelmek keretébe illeszkedett az egyén és mozgató elemévé lőn.

A nagy francia forradalom Magyarország közéletét nem hagyhatta érintetlen. A szigorú szellemi zárlat, mely alá az országot helyezték, a megszigorított cenzura, a politikai üldözések mind nem vághatták be a szabad eszmék útját. Fegyveres ellenállással, tettelegességig menő ellenszegüléssel a forradalom évéig ugyan nem igen találkozunk, hacsak a megyék heves demonstrációit nem tudjuk be ilyen számba, de már 1815. után minden élesebb szem észrevehette, hogy egy nagy átalakulási folyamat szellemi része elő van készítve. Ki lesz a kezdeményező? Az uralkodó kormányzati rendszer ellenére, vagy pedig támogatásával fognak-e a nagyrátalakulások végbemenni? — ez az idő méhében rejlő titok maradt egyelőre. Az bizonyosnak tetszett, hogy a meglevő állapotok előbb-utóbb visszahatást szülnek.

Az avitikus irány a politika terén lejárt magát. Az alkotmányon ejtett sérelmek időnkénti orvoslása új biztosítékok becikkelyezésével, ha ideig-óráig meg is nyugtatott, a bizalmatlanságot a kormány iránt el nem oszlatta, sőt tagadhatatlan, hogy a támadás ellene nem annyira a sérelemből eredt, mint inkább az ósdi rendszer öreg hibáiból. Rossz kormány nyűgét sínyli az ország: — íme, ez a szabadságharcz előtti nemzedék közérzete. Ez a hit gyűlöletet keltett, a gyűlölet erősbité a szabadságért való rajongást. A dicső múltnak költői

apotheózisa, a költők pesszimiztikus merengése a jelenen, baljóslataik a jövőt illetőleg fokozták az ellenszenvet és élesztették a vágyakat.

A társadalmi osztályok különválása, egyenlőtlenség a jogokban, a terhek igazságtalan eloszlása szükségszerűleg felkelté az ellenhatást. A jobbágy-ság az eszméletlenségnek önfeledt megadásával túrta sorsát, a polgár az elkeseredés türelmetlenségével szemlélte a viszonyokat.

Az irodalom iparkodott a lappangó eszméknek és érzelmeknek szószólója lenni, de nem volt meg benne sem a kellő nyíltság, sem a kellő határozottság, sem a szívós céltudatosság. Szórványos politikai röpiratok és könyvek (Széchenyi, stb.) nagy hatást keltenek, használnak is, de hatásuk csak a viszonylag kicsi értelmiségre szorítkozik. Pedig visszamaradt népeknél politikai eszmények megvalósításához nagy tömegnek, a nemzet zömének mozgásba hozatala szükséges, mire egy-egy brosür, irányregény vagy vezérczikk aligha elegendő. A közszellem nagyon erős megnyilatkozása kell ahhoz, hogy százados intézmények áldozatul essenek jobbaknak.

Több eredmény vala várható a nemzeti *költés-től*, mely a dal szárnyára bocsátja az eszmét s úgy segíti győzelemre. Azonban — átmeneti korszakok elmaradhatatlan vonásaképen — költészetünkben éppen ez időtájt ellentétes irányok vetekedését találjuk és a formaiság fölött való verseny hevében kimarad a lényeg. A népiesség néhány elhangzott kísérlete után a klasszicizmus veszi át uralmát.

Zászlóvivője, a nagy *Kazinczy*, elvont eszményiségért rajong,*) melynek feláldoz tartalmát, gondolatot, sokszor belformát is, úgy hogy a költés „*szép beszéddé*“, nyelvművészetté válik. Még a szóalakokat is reformálja a *szép ízlés* kedvéért.

Kisfaludy Károly nem avatkozik a nyelv merész reformjába s több gondolati és érzelmi elemet rejt a szép kifejezések árja alá, de ingadozik még a klasszicizmus és népiesség között. Óklasszikai és nyugateurópai mértékben és szellemben irt versei mellett feltűnnek népdalai.

Kisfaludy Károlyt követi *Vörösmarty*, ki tárgy és tartalom tekintetében tisztán nemzeti. Míg lírájában túlnyomó a klasszikai fenség, egyes genrekében és népdalban a népiesség iránt elevenebb érzéket mutat. Mindkét költőt jellemzi a mélyebb érdeklődés a nemzet múltja és jelene iránt; mindketten hisznek a nemzet jövőjében. *Kisfaludyban* több a humor, *Vörösmartyban* a pathos. A tárgyak vagy jelenségek költői felfogásában s a költői kifejezésben *Vörösmarty* messze túlhaladja *Kisfaludyt*.**)

*) Híres a Goethétől vett jelszava: „*Werke des Geistes sind für den Pöbel nicht gemacht.*“

***) *Petőfi* nem szerette *Kisfaludy Károly* költészetét. Ily szigorú ítéletet mond róla: „*Drámája szenvedhetetlen nyavalyás német érzélgés, lírája érzelem és gondolat nélküli üres dagály: elbeszélése . . . ebben volt legerősebb, az elbeszélésben, de most már az övéinél e nemben is sokkal jelesebbeket bírunk, és azt szeretném én tudni: mért egymen én egrest, ha már érett szőlő is van?*“ *Petőfi*, *Vegetes művek*, II. 376. 1.

Minthogy Petőfi az ő nyomába lép, hadd érintsük meg röviden mit értünk a tárgyak, jelenségek, események költői felfogása alatt?

A dolgok sokasága és sokfélesége, térbeli, időbeli, vagy más egyéb viszonyossága tárul fel előttünk a természetben. A sokfélét a lényeges (felötlő vagy jellemző) vonások alapján *egységbe* foglalva elképzelni, kép vagy leírás útján az olvasóval tisztán láttatni, ez a költői felfogás és reprodukció. Egy, szerelmi bánat és teljesülhetetlen vágy miatt sirba hanyatló leány képe szebben, hívebben nem festhető, mint Vörösmarty *Szép Ilonkájában* pár vonás mutatja:

„Hervadása liliomhullás volt,
Ártatlanság képe s a bánaté.“

A kifejezés itt kép-kapcsolat, de lehet a jelenségnek csakis egyszerű megemlítése is; pl. az est nyugalmanak, komorságának hangulatossabb rajzát aligha találjuk:

„Megjön az éj, szomorún feketednek az ormok, az élet
Elnyugszik s a fél föld lesz nyoszolyája.“

(Vörösmarty.)

Az esemény költői felfogásának és reprodukciójának lényege az, hogy az egyén bensőjének erőteljes megnyilatkozását lássuk abban, ami történik.

Petőfi, kinek éles szeme minden jellemzőt észrevesz, a költői felfogásnak és a reprodukció biztonságának tekintetében szorosan egyezik Vörösmartyval. A szemlélet és költői alkotás egymáshoz való viszonyából ered gyakran az irányok az az ellen-

tétessége, melyre fentebb utaltunk. Csaknem minden irodalomban van egy átmeneti időszak, melyben a költői alkotás nem az érzéki világ *közvetlen impresszióit* követi. Nem tárgyakhoz, jelenségekhez vagy ezek változásához fűződik az érzés; az alkotás nem alapszik objektív szemléleten. A költő lelkében önkénytelenül felhalmozott képzetek szabadon csoportosulnak. Ilyenkor merő reflexió a kifejezés. Ez az *eszményiség*. Jellemzi a képek túlhalmozása, a kompozíció lazasága, sok gondolat-elem, nem ritkán dagály, de leginkább s minden tekintetben az absztrakció. Követői ennek az iránynak irodalmunkban *Kazinczy* után *Berzsenyi* és *Kölcsey*.

Ellentétes ezzel az az irány, mely nem hagyja el a *való* világot. A természet, az élet, az ember s ennek belsője, a költői alkotás alapja. Szemlélet termeli az érzés és gondolat-anyagot, képzelet visz összhangot a sokféleségbe. A lélek nem légies ideák vegykonyhája, hanem isteni erő, mely az anyagi világot szellemivé alakítja által. Ilyen a *realizmus*. Jellemzi a kifejezés közvetlensége, egyszerűsége és a tömör kompozíció.

Szembeállítva egymással a két irányt, megérthetjük, miért nem méltányolhatta Kölcsey Csokonai költészetét.

Az eszményiség korában, midőn „magasb gerjedelem“, „benső tűz“ elveti a valót, mint fölös nehezéket, a kifejezés is bizonyára eltér a közönséges természetes beszédmódtól. Merevség, felforgatott szórend (*inversio*), mesterkéltszók és

szólamok, erőltetett képek jellemzik a művészinak gondolt nyelvet. Vörösmarty e részben is eltér előzőitől, mert nyelve, noha képekben gazdag, megmarad a természetesség határai közt és éppen egyszerűségével válik, ahol kell, erőteljessé. (Példa a *Szózat*.)

Újabb érintkezési pont Vörösmarty és Petőfi között.

Tisztán állnak tehát előttünk Petőfi korának uralkodó vonásai.

Rossz politika nem keresi az összhangot a nemzeti aspirációkkal; sőt túlkapásaival fokozza az ellenszenvet. Ellensúlyozza a konszolidációra irányuló törekvést s a nemzet szertehúzásában, szellemi s anyagi tespedésében látja fennmaradása biztosítékát. Alant a szellemet általhatották egy új korszak jelentős eszméi; s míg a reformok égető szükségének érzete a lángelmét merész vállalkozásra sarkalja (Széchenyi), cenzura és nóta-per fojtogatja a kritikát, a szó szabadságát. Ellentétek, *ha lét-érdek forog rajtok*, élet-halál tusát szülnek. Ennek a harcznak kora elején született Petőfi.

Társadalmi különválás, a jogok és terhek igazságtalan elosztása bomlasztotta a nemzet-egységet.*)

*) Megvan itten az a szép is,
 Hogy különvált s nem vegyes
 A bagarja s a kutyabőr,
 A paraszt és a nemes.
 Kutyabőr! ez itt a fő-fő
 Becsben párja nincs neki,
 És ezért sok úri ember
 Saját testén viseli.

(*Okatootáia.*)

Kiket egy czélra törekvés, az alkotmányos küzdelem, összehozott, azokat is szétválasztotta az avult előítélet és előjog. Honfi áll honfival szemben s mindkettő a jog alapján védi igazát. Történelmileg öröklött jogot hangoztat az egyik, örök emberi jogot a másik. Hol tiszta honszeretet az arisztokrata daczot áldozatra meg nem lágyítá, a demokrata szenvedélyesség irgalmatlan folytatta ostromát. Ezeknek a magasra hágó szenvedélyeknek korába esik Petőfi pályájának legjava.

Az irodalmi irányok ellentétessége Petőfit kezdetben kevésbé érdekelte. Az iskola hatását, mely, az uralkodó ízlés és fölfogás szerint, az eszményiségre téríté, nem háríthatá el magától. De gyorsan kivonja magát minden hatás alól és megteremtven új iskoláját, ellenfelei elől elhódítja a tért.

A fennálló nagy ellentétek közé ékeli magát Petőfi, kimagasló tulajdonságaival, hogy ezek, kapcsolatba lépve a nemzet sorsával s küzdelmeivel, költészetének azt a szint, jelleget és jelentőséget nyújtsák, melynek mind a világ bámulója lett.

III.

Petőfi szülei nem voltak a hagyomány szerint elképzelt „költő-szülők“. Sem apjának, sem anyjának nem volt oly felöltő lelki vonása, mely elvegyülvén másokkal, a gyermekben, mint egytetemes és kiemelkedő, fokozott erőben nyilvánult volna.

Józan, hazafias érzelmű, munkás, becsületes, istenfélő, jólelkű nép voltak az öregek; közepes mértéket mutat minden tulajdonságuk. Lehet, hogy több rejlett lent a mélyben, de kor és viszonyok nem kedvezvén, nem fejtett ki a lélek virága.

Ha a genie öröklött vonását nem fedezhetjük is fel Petőfiben, lelke alapszíne szüleinek reá által szállott kincse. Anyjától az érzelem mélysége, tisztasága, istenfélelem,*) apjától erős akarat, egyenesség, a függetlenség szeretete, dacz és indulatosság**) maradt reá. A magáról adott jellemzés találó:

„Tiszta e kebelnek mélye,
Égi kéz lövelt beléje
Lángokat;
És e lángok szüzén égnek,
Szent oltárul az erénynek
El nem romlott szív alatt.

Mint a róna, hol születtem,
Lelkem útja tetteimben
Egyenes:
Szavaimmal egy az érzet,
Czélra jutni álbeszédet
Tétovázva nem keres.“
(Én.)

Az „egyenesség“ és „belső láng“ ritka és csodás véralkattal egyesül. A kholerikus szívósságának

*) Bolond Istók.

**) „Szent Dávid hárfájára sem hallgatok“ . .. Lánggal égő teremtette ... „Ki néha magával nem bírt! Kinek ez volt a neve egykor mindenkinek ajkán: Haragos Petőfi. . .“

(A haraghoz)

és a sanguinikus tüzének vegyülete. Állandóan a vér forró ösztöne dolgozik benne, mint soha ki nem merülő erő. A vér sodorja korai összeütközésekbe; az első nyűg az iskolai fegyelem. Nem tűri; elvándorol; a bujdosás élet-feltétele — mintha megakadt vérkeringését szabadulva érezné. Még a szülőktől való függés szelid kötelékét sem viselné, ha mély szeretet nem tartaná féken. Még így is, szive nemesb sugallata ellenére, vére messze világba üzi.

Az ily véralkat, hogy tűrhetné az élet- és társadalom-szabta korlátokat?

Nincs konvenczió, sem rendszabály vagy tradíció, mely kötelezné. A *maga feje szerint* öltözik, életét a maga feje szerint rendezi be. A megtelepedés, állandóság s jövő biztosítása az ember hagyományos életrendje. Az övé: vándorlás, próbálgatás; örök csere a pályában (színész, katona, végre író), még a nevet is egyre cserélgeti (Sió, Pönögei, Borostyán). A szív igaz, állandó és őszinte érzelmét is meg-megzavarja méltatlan indulat. Elutasítja magától legjobb barátait (Szeberényi, Pákh, Tompa), keményen fordul jóltevője ellen (Vörösmarty) és sérti nemcsak a katonai fegyelmet, hanem az ügy érdekét is, amidőn csekélységen felindulva, feljebbvalóival szembeszáll (Mészáros, Klapka). A léleknek, mely ily érdekességeket mutat, valóban rendkívüli fényben kellé jelentkeznie, hogy a tiszteletet és kíméletet kinyerje.

Kiben az egyéni hajlam és véralkat oly erő-

teljesen követeli a maga jogát, azt nevelni, céltudatosan vezetni egy eszmény felé, vagy életének irányt adni alig lehet. Műveltebb ember, mint az öreg Petrovics, a szigornál, merev elutasításnál talán alkalmasabb nevelési eszközt vett volna alkalmazásba: türelmességet mutatott volna és kíméletet a nyilatkozó hajlammal és tehetséggel szemben, de vájjon mit az ember nyert volna, nem veszítette volna-e a költő?

A viharadárnak eleme a háborgó tenger, Petőfi lelke a küzdést, a vihart kereste. Sima élet, benső nyugalom ellohasztotta volna lángjait.

Az iskola, úgy mint a szülők gondja, nem sokat nevelhette. Egy kevés klasszikái tudást szívott fel ott magába, melynek hézagait önszorgalmából pótolta. Minden rendszeres ismeretnél és tudásnál, minden számító nevelői okosságánál többet ért az a szülőitől nyert útravaló, mely erkölcsisége és költészete alapja maradt mindörökre: *tiszta, érző szív és őszinte lélek*.

Petőfi apjának életéről behatóan aránylag keveset tudunk. Ismerjük fiával követett bánásmódját, anyagi romlását, csalódásait, melyek miatti keserősége a *Bolond Istók* öregének ajkáról hangzik vissza. Józan, dolgozó iparos volt. Joggal hihetjük, hogy, osztálya ősi szokása szerint, országos dolgokról is csak elmélkedett és főleg jobb napjaiban, vagyis a költő gyermekéveiben, sűrűn hangoztatta családi körben független magyar érzelmét, a magyar szabadságot, melyért élte alkonyán még síkra is

szállt. Ismerjük *A vén zászlótartót*. Ily réven szövődik össze Petőfi lelke elég korán a magyar politikai élettel. Vegyük hozzá szabad, független nevelkedését, heves véralkatát, örök ellenállását minden külső kényszerrel szemben, és alakulni, szilárdulni látjuk a költészetének egyik legfontosabb elemét képező *nagy politikai konfessziót: a radikalizmust*. Még egy körülmény volt erre hatással, amire hivatkozni s találó helyeket idézgetni csaknem közhelyül tűnnék fel. Az Alföldön született, a tág rónaság szívében tölte gyermekéveit. A hegyvidék a korlátozás, a felsőbb hatalmaktól való függés és félelem érzetét kelti. A pusztá korlátlan; nincs rajta sem félemlítés, sem félelem; az emberi akarat feltétlen győztes a természet fölött. így lesz a pusztá a szabadság képe, a függetlenség érzetének szülője. Az érzékeny lelkű költő a pusztá fia volt. A nemzetére nehezedő bilincs súlyát kétszeresen érzi. Nem lazításán, hanem széttörésén fog fáradni.

A társadalmi egyenlőtlenséget, annak igazságtalanságát s az emberi méltóság lealacsonyítását általa a józan s a jobb élet követelményei iránt érzékkel bíró iparos bizonyosan sokat panaszkolta.*) Új hatás a gyermeklélekre. Vagy még a gyermek is maga előtt ne vette volna észre a nemes előjogát,

*) Fischer említi a Petrovicsok nemesi levelét. Alig hiszszük, hogy az öreg valami sokat tartott volna rá.

(Fischer, *Petőfi élete*.)

ki vámot, adót nem fizet és feltétlen ura a parasztnak? A népszabadság és népuralom eszméjének első gyökérszájai ekkor fogamzottak meg benne, hogy a *demokrácia* hatalmas fája sarjadjon fel belőlük. E fának magvait Petőfi hinté el legtermékenyebben a magyar nép szívében. „A magyar köznép között — írja Kossuthhoz intézett levelében — az én dalaim voltak a szabadság első leczkéje.“ Joggal írhatta. Mi másoknál bölcséleti eszme vagy politikai exigencia formájában lép fel, az nála a szív hő sugallatából ered. Ily hatások kapcsán még egy harmadik is jelentkezik: a *népköltés*.

A népelet tudvalevőleg bő forrása a dalnak. A változó érzés s kedélyhangulat, az öröm és szomorúság dalban testesül meg. A mi népköltésünk többnyire borongós színezetű, ritkábban vidám vagy enyelgő. A kifejezésmód czifráatlan, egyszerű, csaknem pongyola.

Cserebogár, sárga cserebogár,
Nem kértem én tőled, mikor lesz nyár,
Azt sem kértem, sokáig élek-e,
Csak azt mondd meg, babámé leszek-e.

Egyszerű, laza összefüggésű dal ez, melyben az a csak kimagyarázható alapgondolat rejlik, hogy fontosabb, döntőbb a kedvesre nézve babájához való viszonya, mint a mennyi becsét tulajdonít életének.

Ilyen volt a költés, melyet Petőfi korán megismert, megkedvelt, de amelytől lényegesen eltért az, minőt az iskolában kell vala megismernie. Ter-

mészetes, hogy kiérzi az ellentétet. Hogy azután, érzelmi világával összhangban, a czifrábttól, a szabályok nyűgétől korlátozottól elfordulva, az egyszerűhöz tér vissza s a szabad érzéknek tágabb tért enged, egészen szükségszerű következés lön.*) A nemzeti élet gyökeres átalakítása (radikalizmus) olyképen, hogy népuralom legyen (demokrácia) és szabadság nyilvánuljon minden téren, volt Petőfi egybefoglalt politikai eszménye. Költészetét ezen egy eszménynek rendelte alá. Szive minden nyilatkozása, képzelete minden alkotása eszményével szorosabb, vagy távolabbi kapcsolatban áll; így olvad egybe, egy nagy egységbe, minden, amit csak teremtett: lírája, epikus költészete, drámája.**)

Eszménye terjesztésére, győzelmének biztosítására alkalmas formát is kell vala választania, és a *szerecsés választástól* függött a siker: a költői dicsőség, melyet keresett, a nép lelkesedése, melyet ébresztenie kellett. Önként kínálkozott a népdal egyszerűsége, így lön a költészetének uralkodó jellege a *népiesség*.

*) Nem verték belém a tanítók
 Bottal a költészetet,
 Iskolai szabályoknak
 Lelkem sohsem engedett.
 Támaszkodjék szabályokra,
 Ki szabadon félre mén,
 A korlátlan természet
 Vad virága vagyok én.

(*A természet vad virága*)

***) Névtelen színműtöredék.

IV.

Éppen nem feltűnő ellenmondás, hogy a leendő népköltő első zsenjei a kor uralkodó ízlésének, az akkori irodalmi divatnak felelnek meg. A műköltés nálunk sohasem, vagy csak elvétve, sülyedt a túlfinomodás ízléstelenségébe. Éppen Petőfi felléptekor érte virágkorát. Vörösmarty csodaszép éneke, melyben annyi erő és báj, igaz érzés, lelkesedés és hév mutatkozott és melyben a nyelv-művészet legmagasb fokát éri el, egyedüli jogosultságot látszott biztosítani a nép értelmén és ízlésén felülemelkedő költészetnek. Ki sikert akart, annak hódolnia kellett. A vándorszínészet sanyarúságaiban küzködő, földönfutó Petőfi kereste a sikert. Első megjelent dalában (Athenaeum 1842), „*A borozóban*“, *imádja a bor istenét, szívét a kínnak skorpiói szaggatják, bor csal húrjaira nyájas éneket, de ugyanakkor füttyent a zord világra, a borocskából halála perczében még egy korty!* s úgy dül a temető jégölébe. A klasszikái vonatkozásokból kirívó népiességet figyelmes szem rögtön észreveszi. Azonban itt, mintha észrevenné magát, egyelőre megállapodik. Még nem lép új útra. Más költeményeiben, hol mély megilletődés s égő fájdalom szólal meg, tisztán csendül az irodalom emelkedett hangja, pl. *Hazámban, A Dunán, Távolból*.

Utóbb, amidőn, színészi ábrándjairól végleg letéve, tisztán a költői hivatásnak él, kivonja magát

az irodalmi hatás alól és némileg a népies iskola, főleg Gvadányi, Csokonai, Kisfaludy Károly, Vörösmarty kísérleteinek nyomába lépve, a népies irányt emeli irodalmi jelentőségre. Öntudatosan halad a maga nyomán és szívósan ragaszkodik népköltői feladatához.*)

*A népköltő feladatául azt tekintette, hogy magát a néppel megértetvén, azt felemelje s vigasztalja; eszméit és érzelmeit a nép szívébe átültesse; ajkára adja a népnek a szót azon érzelmek kifejezésére, melyek minden magyar szívben laknak**)*

A népköltő feladatának szabatos körülírása mintegy reá utal azon módra is, mely szerint a magas cél valósítható. A népiesség lényegét teszi:

*) „Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy azt tegyük uralkodóvá. Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezenek.“
(Arany, *Hátrahagyott iratai*, III. 51. I.)

***) „S ez az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei manáját,
A szegény nép! olyan felhős láthatára,
A felhők közt kék eget csak néha napján lát.

Nagy fáradalma ha nem enyhíti más,
Enyhítsük mi költők, daloljunk számára,
Legyen minden dalunk egy-egy vigasztalás,
Egy édes álom a kemény nyoszolyára.“

(Arany Jánoshoz.)

egyszerű nyelv és egyszerű kifejezés, belformai szabatoság, népies (nemzeti) rythmus és a népeletet érdeklő tartalom.

Mielőtt arról szólnánk, mint szerepelnek e saját-ságok Petőfi költészetében, egy rövid megjegyzésre kérünk engedelmet.

Nem minden költői műfaj alkalmas arra, hogy *népies legyen*. Ódát a nép nem költ, tehát lényegileg nincs népies, sem nép számára irt óda. Tragódiát sem költ ugyan a nép, mégis van *népdráma*, melyet a nép is megérthet. Azonban a népdrámát nem *olvasásra* írják és nem is a tragédia nyelvén, holott ha az ódát megfosztjuk nyelve fenségétől, nem lesz óda többé, hanem esetleg olyas megható vagy bús, panaszos ének, minő a kurucz költésben elég akad. Ha tehát Petőfi költészetében a népies elemet keressük, ódái (szerelmi vagy hazafias), allegorikus költeményei teljesen kívül esnek a kutatásnak, bár igaz, hogy forradalmi költészetében az ódái hevület közben meg-megcsendül a népiesség.

A népköltés nyelve egyszerű, közvetlen, könnyen érthető. Az értelmesség a képzeletre és érzelmre egyaránt hat. így pl. világosan, közvetlenül festi a lelki állapotot:

Érted vagyok rózsám beteg,
Löl a mindennapi hideg,
Érted bizon nem is csuda,
Mert te szép vagy, gyöngé rózsá.

(*Kriza, Vadrózsák, 190. I.*)

Világosan, érthetően mond el megtörtént dolgot,
például:

Mihelyst megláttalak lányka,
Én azonnal megszerettelek,
Látásodkor úgy jártam, mint a fa,
Amelyet villám gyujla meg.

(Petőfi, Mihelyest megláttalak.)

Nem szenved az értelmesség, de szemléletesebb
a kifejezés, ha hasonlattá alakul; pl.:

Én ültettem a rózsafát,
Más szedi le bimbóját;
Én szerettem egy barnát,
Más éli vele világát . . .

Petőfinél: *(Krizsa, Vadr. 157. l.)*

A letarlott megsárgult vidéken
Szomorúan ül az őszi köd,
Múlt időmnek szomorú emléke
Őszi ködként ül szívem fölött.
Ékesebb, megkapóbb a nyelv, ha tisztán képes; pl.

Édes anyám rózsafája,
Én vótam legszebb virága,
Egy kegyetlen leszakasztta,
Kebelébe' elhervasztta.

Petőfinél: *Krizsa Vr. 198. l.*

Nem vagyok én gyökeres fa, virágzó,
Hanem vagyok letörött ág fonnyadó;
Nem vagyok én az örömnök rózsája
De vagyok a szomorúság gyászfája. *)
(Hejh nekem hát vigasztalást mi sem ad? . . .)

*) Ily nyelvre gondol Arany: „a legfensőbb költői
szépségeket is a népnök élvezhető alakban adni elő.“

Ellentétek szembeállítás, szóismétlések kedvelt sajátása a népköltés nyelvének; pl.

Ellentét: *Kicsiny* a lány, *nagy* a gondja.
(*Erdélyi, Népkölt. gyűjtemény 299. I.*)

Fekete gyász, *fejér* öröm
(*Kriza, 198. I.*)

Ismétlés: Félre bánat, félre bú, félre bú,
Eb, aki most szomorú
(*Erdélyi, 43. I.*)

Ezek az alakok Petőfinél is gyakoriak.

A népdal könnyű, folyékony előadását, a rövid mondatszerkezetet, a gondolat befejezettségét a verssoron belül, híven követi Petőfi. Kerüli a fölös jelzőt, de megtalálja a jellemzőt. Egyik dalában (*Hirös város az alföldön Kecskemét*) a tájnyelvet használja, másutt (*Nézek, nézek kifelé*) a katonai műnyelv németességét színezi ki (silbak, sétifikál, halberdos) és híven utánozza a diáknyelv latinosságát (*Deák-pályám*) s Gvadányi nyelve ósdiságát.

Nyelve gazdagság tekintetében nem vetekedik Aranyéval, de a nép beszédének sok szép virágát szedi fel. A virágok közt akad dísztelen is (kesztyűbe dudál, még nem pipázott magyar ember, az irgalmát, stb.), de mindenütt helyén, jellemzően alkalmazva (pl. *Helység kalapácsa*). Kerüli a nyelvújítás fonák szavait, csak az irodalmilag befogadottakkal él (tömkeleg, ábránd, zsarnok, hírvágy, elv, élv, stb.).

A folyam sima tükrét példázza a nyelve, midőn a lélek szelíd nyugalma árad szét költészetén, de midőn az érzés lángja magasabbra csap fel, csupa erő és tűz a nyelv is. Heves kifakadás, korholás, gúny, káromlás, gyűlölet, harag, merész képek, hyperbolák, megkapó víziók döbbsenének meg és kápráztatnak az indulatok skálájának magasabb fokán. Mindig közvetlenül a lélek mélyéből tör ki az indulat. Pathosában sohasem érezzük a mesterkelt izgalmat, mely keresve keresi a magas hangot. A tárgyhoz alkalmazottan lesz szava szilajabb, vagy mérséklődik pathosa, hogy nemességben, bensőségben nyerjen. Előbbire példa a forradalmi költészet bármely részlete, utóbbira csak egy kis rész az „*Elértem, amit ember érhet el*“ című költeményből:

Mi volna könnyebb, mint lemondanom
 Mostan te rólad, honfi-aggalom,
 Te rólad kínos hazaszeretet,
 Ki mindörökké téped a szívet,
 S magamnak szedni, mit az óra ád,
 Istenre bízván más búját, baját . . .
 De el nem hagylak, hazám, tégedet!
 Múltat jövendőt, mindent eltemet
 Boldogságomnak tenger-Özőne,
 Csak szent oltárodát nem önti le.
 Veled sóhajtok hazám, mint elébb,
 A kedvező, a szebb idő felé . . .
 Veled sírok, ha fájnak sebeid . . .
 Veled sírok, hogy fázol, éhezel . . . stb.

Valóban, e sorokban egy felkiáltó jel sem mered égnek a „*szót nem találó*“ megindulás kifejezésére.

A népies nyelv magában véve nem teszi a népköltőt. Ebben értették félre legtöbbször Petőfit. Van valami mélyebben fekvő, külsőleg alig-alig mutatkozó sajátság, melyet a nép hamar kiérez s amely elengedhetetlen kelléke a népiességnek: ez a *kompozíció* vagy *belső forma*. Sikertelen kísérlet volna gyors kifejlésnek siető népmesét a regény terpedt vagy a dráma tömör szerkezetében írni.

Világos dolog, hogy a nép költői motívuma valami egység: egy érzelm, ritkábban egy gondolat. Legyen bár, hogy sok és különböző dologra történik vonatkozás, ami különben kedvelt oldala a népdalnak, minden mégis *egy végben* hangzik el, *egy célra* tör: az *alapérzelem* kifejezésére. A példák sokasága állna rendelkezésünkre, álljon itt csak egy:

1. Zöld a kökény, majd megkékül,
Most vagyok szerető nélkül,
Addig leszek én anélkül,
Míg a kökény meg nem kékül.
2. Zöld levelű gyöngy virágszál
Süvegemnél oly vigan áll,
Hej de más van szívemben,
Bánatvirág nyílik ebben.
3. Patyolating lobogása,
Czifra suba suhogása,
Mit ér a pengő sarkantyú,
Ha nótája keserű bú
(Erdélyi, Nk gyűjt)

Alapgondolata az, hogy a legény bankódik, mert csalódott a szerelem reményében. Az első szakasz

a reményt, a második és harmadik a külső díszszel, mint a vidámság jelével ellentétben álló bánatot fejezi ki. Egy gondolat van tehát három-négy, sőt több tárgyra való vonatkozással (kökény, gyöngyvirág, patyolating, cifra suba, pengő sarkantyú) kifejezve, tehát minden, mi környezi vagy szembe ötlük, érzelmével lép viszonyosságba; így áll elő a *belső egység*.

Az igazi költő egészében fogja fel tárgyát, legyen az akár epikai, akár lírai. Az elbeszélő költő az események kusza anyagát egy cél felé haladó szálba foglalja, a lírikus a külvilág jelenségeit foglalja össze, amint érzelmi világára hatva, vagy egy érzelmet keltenek, vagy egy érzelem fűződik hozzájuk. Ez összefoglalás és egy érzelem keltése teszi a dal belformáját, melynek Petőfi annyira mestere. „*Hull a levél a virágról*“ című költeményében a lehulló virág, halovány hold, arcuk sápadtsága, a hulló harmat és hulló könny a búcsú fájdalmát jelképezi, de (vigasztalódás):

Lesz még virág a rózsafán,
Egymást még mi is látjuk tán.
Isten hozzád édes,
Isten hozzád kedves
Galambocskám!

Alapgondolat: a búcsú fájdalmát enyhíti a remény. A vonatkozás a viráglevélre, holdra, harmatra, rózsafára történik.

A vonatkozás néha messze tárgyakra történik,

innen van a népdalnak ama hézagossága, melyről már Erdélyi is panaszkodik a népdalról irt tanulmányában. A vonatkozás a képzettársulás lélektani törvényén alapszik. A gondolatok sorakozásának módja háromféle lehet: párhuzamos (pl. *Gyors a madár*), ellentétes (*Ez a világ amilyen nagy*), összerakó (*Szerelemnek rózsafája.**)

Mint a térbeli jelenségek hatása olvad át érzellemmé, úgy időbeli mozzanatok is járhatnak az érzellemmel kapcsolatban. Ilyenkor cselekményt tüntet fel a dal (drámaiság). Petőfinél: *A faluban utczahosszat-ban* végig muzsikáltatja magát a megcsalt, bosszút forraló legény, *párbeszédet* folytatva a cigányokkal. Párbeszédés alakja van az *Alku-nak* is. A *Befordultam a konyhára* című dalban a cselekmények egész sora van elmondva.

Gyakran pusztá leírás a dal (genrekép) s főleg kedveli Petőfi a betyár alakját ily népdalszerű képen festeni; pl. *Fürdik a holdvilág az ég tengerében*.

Mindezek a népdal hű utánzatai; mint ilyenek igazi magyar dalok: *népies műdalok*.

Belformában híven követvén a népköltést, Petőfi a versalakot is a népdaltól veszi és alkalmazza annak minden változatát. Ódái lendületű, elmélkedő, leíró költeményeiben azonban a nyugateurópai versmértéket (jambus, trocháus) használja, hosszabb-rövidebb sorokban, mesterileg összhangba hozva a

*) Arany János V. 276 1. Gyulai Pál, Arany-Gyulai népköltési gyűjtemény.

külformát tartalommal. Kedve telik néha a hősi hatosban (*Levél Arany Jánoshoz, Az ítélet, stb.*), mely szelíd enyeltésre s felsőbb pathosra egyaránt alkalmas, de sapphói, alkausi soroktól vagy szakaszoktól idegenkedik. Verselése nem mindig hibátlan; a népies alaknál szóközépre veti a caesurat, pl.:

A faluban | utcahosszat 4, 4

Muzsikálta [| tom \ magamat.. 5, 3

utóbbi nem egyezik az alapmérettel (4 4);

Tánczoló mint | veszett fene.

Vagy: Pusztán | születtem | a pusztán [lakom 2, 3, 3, 2,
sehogysem vág össze ezzel:

Gyócs a gatyám | patyolat az | ingem . . .

Ily átszőkdösését a caesura tilalomfájának gyakran követi el. Épp oly szabadosan bánik a trochaikus és jambikus sorokkal, amelyeket egész versszakokon át kivetkezett jellegűkből.

Elbeszélő költeményeiben tisztábban használja a versformát. Az alexandrinusnak, melyet többször alkalmaz (*János vitéz, Széchi Mária, Lehel vezér*), sorközépi metszetére ügyel, még a jambusok is elég tisztán lejtnek *Salgó-ban*, egészen szabad azonban az alak a *Bolond Istók-ban, Helység kalapácsá-ban, Apostol-ban*.

Amily laza sok helyütt a mérték, nem több gonddal bánik a rímmel. Nem bánja, ha nem is talál, ha nem cseng meglepően és nem áldozza fel a gondolatot a diszítménynek. Határozott tuda-

tossággal hanyagolja el a külformát, sőt némi büszkélkedéssel teszi. Hisz kimondja őszintén:

Fel tudnám én is öltöztetni
Szép rím- s mértékbe versemet,
Amint illik meglátogatni
A társasági termeket.
De eszméim nem henye ifjak,
Kik élnek, hogy mulassanak,
Hogy felfürtözve, keztyűs kézzel
Látogatóba járjanak.

Harczos legény minden dalom,
Rongyos legények, de vitézek,
Mind bátran harczol) bátran vág
S a katonának bátorsága
Teszi díszét, nem a ruhák.
(*Rongyos vitézek.*)

Ha van is igazság ezen vallomásban, a „rongyos legények“ mégis csak fel-felöltik az ünnepi mezt. Midőn tárgy és hangulat kívánja, tisztán, méltósággal teljesen, a tárgyhöz változón alkalmazkodva, lejt a rhythmus és üdén cseng a rím. Gyors rohamú vers felel meg a gyors mozgásnak (*Egy gondolái bánt engemet-ben* a csatakép), vagy az érzelem gyorsabb hullámzásának (*Szeptember végén*) és nyugodtan lejtő a szelid merengésnek (pl. *Szülföldemen*). A „*Szüleim halálára*“ című elégia a költő öntudatosságának egyik találó bizonyítéka. Eltérve az elégia szokott hosszú (distichon) soraitól, melyekben a hosszúság magában véve is bizonyos komolyság kifejezője és mintegy szóára-

datba látszik fulasztani a fájdalmat, hosszabbakkal váltakozó rövid sorokban ír. Tisztán rövid sor nagyon játszi, tisztán hosszú sor pedig pathetikus, mitől igaz bánatában annál inkább irtózott. így lelte meg azt az egyszerű alkalmas formát, melyben mély fájdalmat egyszerű szavakkal fejezhetett ki.

Amellett, hogy dalai zengzetessége a nép rhytmikai érzékével teljes összhangban állott, Petőfi népköltői hivatása még azon is sarkallik, hogy költészetében a népelet, a nép érdekköre (ami iránt t. i. a nép érdeklődik és amiben érdekelve van), nem különben a magyar nép érzelmeinek csaknem összessége jut kifejezésre. Ezen tartalmi gazdagságra alantabb úgy is visszatérünk, itt egy szempontra utalunk.

Költők nagyságát, hatását és sikerét nem az teszi, ami ujat, ismeretlent nyújtanak műveikben, hanem az, hogy ami ismeretes, közelfekvő s a mindennapi élet állandó tapasztalata, azt a nép vagy nemzetök egyéni felfogásához alkalmazottan ítélik meg, érzik át és fejezik ki. Amaz egyéni felfogást egy példa talán jobban megvilágítaná.

A tiroli hegyek fiát, annak öltözékét, énekét, tánczát a magyar ember oly sajtászerű hideg részvétlenséggel kísérmé, milyennel a tiroli ifjú a korcsmában duhajkodó, kurjongató magyar legényt nem kevésbé nézné. Amannak viseletében, dalában, tánczában nyomát sem leli a magyar saját *énjének*, holott ebben úr is, paraszt is magyar vére ismer. A *Falu végen kurta kocsmá* mulató legényei érzé-

sökben, viselkedésükben magyarok. A legények ugyan parasztok, de *minden magyar* úgy érez, akár úr, akár a nép fia. *A szerelem, a szerelem-ben a juhász szerelmi bánatában, mint a nép mondaná, elvesztette esztét.*)* Se nem lát, se nem hall. Ráereszti a vetésre a nyáját, elveszti az eleséget . . . nem tudja mit csinál. *Minden szerelmes ilyen: az egyetemesség az egyéniben!* És az egyént a magyar népelet köréből szemeli ki a költő, abba helyezi vissza, hogy a magyar érzés és cselekvés típusaként lebegjen előttünk.

A tárgy, jelenség vagy alak mélyebb valójának felismerése, az igaz, való képnek vagy érzelmenek megfelelő kifejezése, hogy bűnket vagy ennek részét tükröztesse vissza, a művészet legnagyobb titka, a hatás kútfeje, a költő genieje. Ebben jelentkezik Petőfi fényoldala, mindent felülmúló tehetsége.

Mint sokadalom tárult fel előtte a magyar nép, százféle alakjaival, a múlt sok bánatával, a jelen örömtelenségével; küzdve léteért, elkülönödvé foglalkozás, rang, vagyon és jog szerint. Veszendő faji jelleg, mellőzött nyelv ernyedő kapcsa a sziveknek. Egy csak a felleg volt, mely beárnyékolta a maroknyi népet: a honfi bánat komor fellege. Ezen mélységes bánatnak úgy tud szószólója lenni, hogy

*) Vörösmarty:

Testi lelki nyugodalmam
Mínd eltűntének,
Nappal álom forr fejemben,
Éjjel gond virraszt.

mindenki megérti, mindenki kiveszi részét belőle, pór és nemes egyaránt. Lelkéből és lelkére beszél mindenkinek. Tág a tér, amelyen halad, nem fenekük meg kopott szólamok kátyúiban, nem bukdácsol elkoptatott érzelmek kövületei közt. Úr és szolga, a katona, a pór, a csikós, bojtár, betyár, a kisbéres, az öregbéres, a tanító, pap, kántor, a földműves, a cigány, a tolvaj, vándorlegény, korcsmáros, az ifjú lány, a vén asszony, a drótos tót és üveges zsidó, a nemzetes, tens' és ifiasszony stb. — szóval mind meglesi érzelmeit, képét, egyéni mivoltát Petőfi költészetében. *Petőfi megsejti, mi e lelkekben az örök és maradandó: a magyar lélek géniuszát* — az alkotó erőt, a fenntartó erényt.

E sejtelem volt búja és bizalma forrása; a búé, mert a nagyságot porba tiporva látta, a bizalomé, mert a rab oroszánt is oroszánnak kell vala tartania. A bú és bizalom költészete tartalmi gazdagságának alapja, forrása.

V.

Vájjon Petőfi, ki íziglen magyar költő, a világ legnagyobbjai között foglal-e helyet, avagy csak a nemzeti hiúság és a hevülékeny magyar szív emeli arra a rangra, melyen az örök alkotások nagy mesterei állanak? Aggodalmat kelt bizonyos tekintetben, hogy, akiket legnagyobbaknak tartanak a világ összes népei, leginkább epikusok és drámaírók:

Homeros, Shakespeare, Molière, Goethe. Igaz, hogy az eposz és dráma némileg alkalmasabb keret és forma az egyetemes értékű *örök emberi-nek* kifejezésére. De vájjon a lírikus mellettök okvetetlen vesztes-e? Nincsenek eszközei, nincs-e módja kárpótlást szereznie azért, amiben kisebbséget lát?

Petőfit illetőleg első sorban megnyugtató az, hogy a legnagyobb költők valójában népköltők, Homeros tisztán népköltő, Goethe javarészt az, Shakespeare és Molière drámáiban sok a nép- és népies elem. A londoni és párisi nép lelkesedéssel csüngött múzsáikon; Shakespeare népies alakjai és szólamai, Moherének vele egyező tulajdonai, egyszerűsége és népdalkultusza (*A mizantrop-ban*) arra vallanak, hogy a népiesség, noha egyénibb jellegű, nem akadály a szellemi világuralomnak a költészet terén.

A tapasztalat azt is mutatja, hogy a könyvek közt az tarthat igényt az elsőségre, amely általában — mindig a nép vagy nemzet egyéni életének keretei közt — az életet teljesen és híven festi. Ilyen a biblia (keleti népélet) és Homeros műve (görög népélet). Lírikus, az érzelmi világ megtestesítője, ha ily színvonalra emelkedik, helyet foglal a világ pantheonában.

Egyes dal, ha érzelem és fantázia tökéletes alkotása, megragadóbb hatású bármely drámai vagy epikai részletnél, mert újra meg újra visszacsendül a lélekben. A dráma nagy jeleneteiben megdőbbsent, az eposz szelíden andalít. Egy nagy lírikus mű-

veinek összessége az örök gyönyör kertje. Ilyen Byron, Longfellow, Beranger és Petőfi lírája. Emlékezzünk, hogy Homeros műveiben a legszebbeknek tartják a *lírai* részleteket (Hektor búcsúja Andromachetól) és a könny akkor tolt a hallgatók szemébe, mikor lirává olvadt az epikum (Demodokos éneke az Odysseában). Nem von le semmit a líra értékéből, sem hatásából (egyenértékű fordítás mellett), ha nemzeti és egyéni jelleg színezi. Nem .teli görögöknek lennünk, hogy Hektor és Andromache fájdalomát megértsük, de úgy kell kifejezve lenni az *örök* fájdalomnak, mint Homerosnál van. Mig hitves- és anyaszeretet örök emberi érzér, a *Szeptember végén* és *Füstbe ment* terf örök kincse az emberi szellemnek, legyen bár hogy Petőfi írta és a terf — magyar észjárás szerint — *füstbe ment*. *Igazán*, az emberi lélek törvénye szerint legyen kifejezve az érzelem, ez ád a dalnak messze keletet. Mit tesz, ha egy népnek szívtalajában gyökerezik szétfutó gyöngéd szálaival! *)

A dal, mely nem a nemzeti élet talajából sarjad, melynek zamatot nem eredetiség ad, Ízetlen, mint a mesterségesen nevelt üvegházi gyümölcs. (Arany: Költő hazája). *Ha egy nép lelki életében tükröződik vissza az örök emberi érzés, ha az egye-*

*) Petrarca igazi olasz; vére, temperamentuma, ki nem apadó tüze Itália szülöttjére vall. Sonettjei tisztán az olasz nép érzékiségtől átszótt érzelmvilágában gyökereznek. Petrarca mégis a világ lírikusa: a szerelem örök gyönyöreinek és kínjainak megtestesítője.

temes igazság egy nép lelki életébe van foglalva, akkor lesz világra szóló a líra, amaz érzés és igazság kifejezője. Itt nyilvánul Petőfi nagysága, azért lesz szelleme közkinccsé.

Átérezve a magyar nép minden szenvedését, megértve vágyait, kedélye változatait, ismerve eszejárását, lelke legtitkosabb rugóit, cselekvése módját, földje termékeit, foglalkozása körét, életének küzdelemmel és néma tőrrel elegy folyását, kitörő örömét, méla bánatát, szóval mindent, mit sok szép tehetségekkel megáldott népe külső és belső életét teszi: Petőfi saját én-je izzó kohójában olvaszt fel mindent, hogy *mint a költészet színaranyat adhassa vissza*. Életének tengerré kellett lennie, hogy gyöngyöt termelhessen. És a gyöngyöket mily lelki kínnal termi:

Agyamban egymást szülik a gondolatok
 És egymást tépik szét, mint vadállatok.
 Lázzal verő szívemnek vére forr,
 Mint boszorkány üstjében a bűvös víz.
 Gyúlt képzeletem mint meteor
 Fut át a világon és magával visz.
 Laktársam a kétségbe-esés,
 Szomszédom a megőrülés.

Majd enyhül a láz és szíve olyan „mint a fa, melynek ága alig bírja dús gyümölcseit“.

A napfény, mely a gazdag szív gyümölcseit fakasztja és érleli, tiszta, nemes érzelmek egész sora: *szerelem, családi érzés, barátság, honszeretet*.

Múló *indulatok* (harag, gyűlölet) fellobbanását vidámság, játsszi humor követi, melyet megaranyoz néha a *bormámor* pajzansága. Feltűnik a lélek sötétsége is, a *pesszimizmus*, melyet viszont magába szálló *elmélkedés*, az élet és világ szemlélete, reflexió vagy önbírálat vált fel, hántorgatva árapályban a kedély mélységeit.

Íme, Petőfi költészetének tárgybeli gazdagsága, hangulatának dús változatai!

Lobbanékony szív és heves véralkattal járó érzékiség forrása Petőfi szerelmi lírájának. Az érzékiség azonban megsűrődött lelkében és mint az érzelem nemes ércze csendül meg verseiben.

E mellett a népköltés befolyása is mutatkozik. A magyar népéletnek nagyon jelentős eleme a szerelem.

Nem túlságos érzékiség vagy laza élvvágó oka ennek; a convulsiót inkább naiv képzelődés szüli, mely a magyar családi élet bensőségére vezethető vissza. Évek és hanyatló kor csak bensőbbé teszi az „*apjukom*“ és „*anyjukom*“ között a viszonyt, amint Petőfi is maga előtt láthatta „*öreg*“-emé). Vágy, enyelgés, bánat, féltékenység, panasz, bosszú, elkeseredés, tragikumba átmenő meghasonlás, naiv érzékiség szokott tartalma a szerelmi népköltésnek.

Ennek nyomán indult Petőfi. Már első kísérletei oly tökéletesen bele találnak a népi genrebe, hogy közvetlenül átmehettek a nép ajkára és máig is élnek ott. (*Kis furulyám szomorú fűz ága, A virág-*

nak megtiltani nem lehet). Múló hevület után (*Hortobágyi korcsmárosné*) a dal néha enyelgő képzelődés (*Az én mátkám*) vagy reflexió (*Mi haszna, hogy csoroszlya*) szülötte. Majd alanyiságtól függetlenül, tisztán mint lelki állapotot fogva fel, fejezi ki a szerelem sötét vagy derült hangulatát teljesen a népdal módja szerint.

A hirtelen fellobbanások szüleményeinek és képzetből merített helyzetdaloknak sorozata után állandóbb érzelem kötvén le alanyiságát, a szerelmi lira meglepő gazdagságát fejt ki. Pajzán érzékesseggel (*Zsuzsikához*) és bús melancholiával elegy (*Boldogtalan voltam, Szívem, te árva rab madár,* stb.) dalok előzik meg a *Cyprus lombok-at*, amelyeknek alaphangulata már egységes szint mutat: a mély bánatét. Az imádott leány meghalt s ekkor érzi a költő igazán, mennyire szerette. Úgyszólván csak a sírra teszi le „szerelme koszorúját“. (*Elmondom, mit eddig.*)

A szív összetépve; a hit megtört. A természet csak gúnyt űz fájdmából, mikor ünnepi ruhát ölt. Csókolja kedvese holttetemét. Mindenütt keresi, sehol nem találja. . . sír, sír keservesen .. . halni vágyik. . . megjelenik álmában a halott, stb.: — ezek a megrendült költői lélek bús akkordjai. Nem tagadható, hogy ez elégikus költemények nem teszik a közvetlenség benyomását. Az eszmék, képek nem ritkán keresettek, a kapcsolatok merészek, a kifejezésmód sem könnyed, sem természetes. Vájjon ki ismerne ily sorokban Petőfi egyszerűségére:

Ha jön a nap hajnal-ölelésre,
 Ha megy a nap éj-felébresztésre,
 És a hold, a szultán, ha belépe,
 Csillaglyányos gazdag háremébe:
 Én galambom hű árnyéka leszek,
 Követője minden lépésének,
 Míg szerelme, mint tavasz! virágod
 Melegülő keblén kicsirázott,
 És amíg ő e virágot szűzi
 Pirulással én szívemre tűzi. Stb.?

(*Jőj tavasz, jőj.*)

A fájdalom oly hyperbolikus kiszínezése (*Midőn nagyon bánt, Tizenkettőt ütött az óra*) inkább forrongó költői lélekből eredő deklamatori czikornya, mint a feldült kedély tiszta gyöngye. Ide sorolhatók főleg a *Kéket mutatnak még, Hijába várlak hát* címek. Végre elfojtódnak a könnyek s új szerelem napja süt ki.

Sírba tették első szeretőmet,
 Búm e sírj holdvilága volt.
Új szerelmem, mint nap jött az égre,
 Felkelt a nap . . . halványul a hold.

Az új szerelem Petőfi szívregényének második, nagyobb fejezete; a fejezet címe: „*Szerelmem gyöngyei*“ Ez nem bánatos és könnyező, hanem esdeklő, heves, ostromló líra, egyre növekedő lázzal (*Nő szerelmem . . .*), csaknem az exaltációig:

. . . ontja villámlását
 Mennydörgését a vad szerelem.
 Zúg, süvölt és szagat és ront és bont
 Bennem a fellázadt fergeteg.

(*Meg ne ítélj.*)

Néha a háborgó folyam felszíne elsimul:

... szerelmem ... változik, de
Soha nem szűnik, mindig él,
S nem gyöngül, ha néha szelídebb is. . .
Gyakran csendes a folyó, de mély.

Majd csendesebb lesz, s melancholiává vagy ábrándozássá szelídül a láz, hogy újra kitörjön (*Avvagy én már soha*). De íme, hirtelen kacajba csapván át (*Félre mostan*), a költő kigyógyul.

Nem beszél vak indulat belőlem;
Csendes elmém higgadt szózata:
Meggzűnt már a vész, mely *nem viszonzott*
Szerelmem kínjából támada.

Némi szünet áll be: üres lett a szív a szerelemtől. (*Hideg világ!*) Nincs leány, ki szeretné (*Minden virágnak*). Itt-ott felbuzog a vére (*Barna menyecske*) és érzékiség löki félre a szerelem koronáját (*Zöld leveles fehér*).

De a korona nem maradhat alatt. A történet ismeretes.*) Szatmárott ismerkedett meg Szendrey Júliával és rögtön bele szeret. Távozván közeléből, némi elhidegedés és félreértések után a költőben újra felcsap a láng, visszatér (1847), kinyeri a leány beleegyezését, ki az atya ellenkezése daczára is végre neje lesz.

A hirtelen fellobbant érzés, mely immár állandó marad, röpké dalokban szerez könnyebbülést (*Szerelmes vagyok, Nehéz, nehéz a szívem, Szere-*

*) Szana Tamás: Petőfiné.

lemnek rózsákkal, stb.). Boldogság, vidámság ömlik el ezeken, hisz már hihet viszontszerelemben. Elérte a férfikort s a *családi élet többé nem ábránd, hanem való és érzett szükség* (*Ha szavaid megfontolom*). Ez teszi mélyebbé szerelmi lirája ezen részletét. *Tüzesebb, epedőbb* a „*Szerelem gyöngye*“, *mélyebb, igazabb*, noha múltó időre ingatagság is jelentkezett,*) szive regényének ezen legutolsó fejezete. Amit eddig érzett „költői ábránd“ volt. Búcsúja a szeretett leánytól fájdalmasan resignáló (*Álmodtam szépet, gyönyörűt*). ígéri, hogy visszatér (*Nem csoda, ha újra élek*).

A távollét enyhíti gyötrelmeit, sőt a kétséget is — „hisz hírét se hallja“ — megfészkelte lelkében:

Most már egyéb nincs hátra,
Mint őt felejtani.
Ki innen, ki szívemből
Emlémem kincsei!

(*De miért is gondolok rá.*)

Egy levél (Térei Mari-é) újra tűzbe-lángba borítja (*Kit feledni vágytam*). Türelméből kifosztja (*Türelmről*) az égő vágy (*Ha én kedvesemről gondolkodom*) “és eltökélt szándéka, hogy elveszi:

Isten kötötte össze lelkeinket,
Ember nem képes elválasztani.

Ú csapás: a szülők részéről a kosár (*Röpül az úti por*). Nem hagyja el magát. A szívek frigyese
(*Hol a lány.*)

*) Prielle Kornéliát akarta elvenni.

szülők akarata ellen is létesül (*Bírom végre Juliskámat*) és a költő királyul érzi magát, birva Juliskában „szíve arany koronáját“.

Bensőbb érdeket nyer a szivek eme története, hogy minden mozzanata dallá olvad fel és minden dal közvetlen benyomás szüleménye. Innen ezen lírának oly gazdag színváltozata: szelíd, merengő, majd szenvedélyes, lángoló; napfényes és ködös, s az ábrándok holdvilági ezüst-szövedékére rá-ránehezül a harag-felleg árnyéka. (*Erdőd, május 17*). Kevesebb ellenkezés, kevesebb viszontagság lényegesen megváltoztatta volna ezen dalok alapszínét; több lett volna bennük a *holdvilág és könny*, de kevesebb az igazság üdesége.

Petőfi szerelmének Júlia iránt, eltekintve mindama szellemi tulajdonoktól és külső bájaktól, melyekkel a leány lebilincselte, még valami rejtett, mélyebben fekvő oka volt, amelyet a költő elég világosan sejtet.

Az ország viszonyai úgy fordultak, hogy a szabadságharcz kitörése nagyon közel volt várható. Petőfi tisztán látta jövendő sorsát: halálát a csataterén. Fogadkozott reá és végzete megmásíthatlanul állott előtte. Oly nőt keresett tehát, ki ezt a gondolatot megbírja, ki ebben őt erősíti s a biztosan bekövetkezendő veszteséget a római nő nagy lelkével viseli majdan el. Júliában megtalálta az erőt, azért imádta annyira. *)

*) Ez a sas a te lelked, kedvesem! Kedélyed gyermek,
szíved asszony és *lelked férfi* . . . (*Három madár*)

A boldogság, melyet a megkötött frigy szerzett, egyre nőtt a házas élet kötelékében egybeforrt két lélek között. A cél elérése nem apasztá a költészet forrását, csakhogy a szerelmi dal lázas hevét a hitvesi szeretet bensősége váltja fel. A csendes, nyugodt boldogság (*Csendes tenger rónasága, Azokon a szép kék hegyeken túl*, stb.), szelíd vagy pajzán enyelgés (*Állj meg feleségem, Tíz pár csókot egy végből, Szeretlek kedvesem, Feleségek felesége, Ilyen asszony való nekem*, stb.), a múlt szenvedéseinek és nyomorának felidézése s szembeállítás a jelennel (*Hideg, hideg van ott kinn, Őszi éj*, stb.), kis családi örömök (*Feleségem nevenapján, Szilveszter éj, Ma egy évé*) mind-megannyi tárgyai a dalnak. Tetőpontra hág az öröm, midőn a gyermek születik (*Fiam születésére*).

De míg így a boldogság árad (*Itt benn vagyok a férfi kor nyarában*) s az öröm csordul, fel-felmerülő komor sejtelmek sötétítik a tiszta felszint. Véres képet mutat a jövendő; a szabadság ellenségei vérök tavába fúlnak; mennydörgés lesz a költő szíve dobogása, villámok futnak át fején (*Beszél a fákkal a bús őszi szél*). A halál gondolatán újra meg újra tépelődik az ifjú férj. Érzi még a szív tavaszát s lángsugarú nyarát, de megnehezülő időben mulandóbb az élet, mint a hogy a virág is elhull. Sötét kétség gyötri a lelket: ha előbb hal meg, rábírhatja-e majd egy ifjúnak szerelme hitvesét, hogy elhagyja érte az ő nevét. Ha elhagynál . . még a síri világból is visszatér,

hogy levigye magával a fejfára lobogóul kitűzött özvegyi fátyolt, letörlni vele könnyét és azon szívnek sebének bekötözni, mely még ott is örökre szereti. Ez a „*Szeptember végén*“ tartalma. A természet ellentéteinek ama bús szemlélete és vonatkoztatása az emberi életre, a szív forró odaadásában ama feltetsző komor sejtelem, a sirontúli életnek belevonása a szív képzelt iszonyú sérelmébe oly megható, hogy legmélyebb megindulás nélkül még akkor sem olvashatnók, ha a sejtelem a pillanat rémlátása maradt volna. Amint később történt, fokozta a költemény hatását.

A boldogság idilliuma egyre siet a végkifejlés felé. Már zászlót is varrat feleségével (*Mit csinálsz, mit varrogatsz ott?*) és várja tőle, hogy a kardot oldalára kösse (*Feleségem és kardom*). A harc kitörtével azonban rögtön nem indulhat; türelmetlensége növekszik:

Egész világ a harczmezőn,
Csak én nem vagyok ottan

Egész világ.)

születendő gyermeke „hozza e kint szívére és „gyalázatot fejére“. Végre útra készülhet. Búcsúszavai mélyen meghatók: „*épen fogja hű szerelmét meghozni*“, (*Búcsú*). Biztosítja nejét szerelme állandóságáról (*Az akáczfák e kertben*). A harctéren sűrűn térnek vissza gondolatai elhagyott hitveséhez (*Hideg idő, hűs őszi éj, Hogy volna kedvem*). A harci zaj és győzelmi öröm csak nyújt némi írt. A tavasz

ébred. *Pacsirta szót hall megint*: eszébe jut a dal, a költészet, a szerelem. Álmodik hitveséről, ki *lelke üdvössége*, kit azért nyert istentől, hogy megmutassa, hogy már a földön van az ég (*Pacsirta szót hallok megint*). Ezen dala volt utolsó költői emlékezése Júliáról.

Kevés költőnek lőn megadva, az élet oly zordon viszonyai közt, a lírát úgy táplálniok — szó szerint — *a szív vérével*. Ebben Petőfi egyedül áll, felülmúlhatlanul. A kevés, mit szíve vére ontásáért nyert, az volt, hogy Júliában együttlétök rövid tartamában feltalálta „lelke üdvösségét“ teljesen, még csak a kis női *akaratosság (Valahogy)* sem zavart meg egy percet sem.

A hazát és szerelmét érdeklő lírája át meg át szövi egymást. Belső családi nyugalma fölött vadul süvít el az orkán kívülről s midőn a költő a fergeteg vészzejába vegyül, szíve egyetlen fel nem szaggatott horgonya szerelme, családi boldogsága maradt.

Amily odaadó szerelmet mutat neje iránt, oly elutasítólag bánik annak szüleivel. A viszonyt közöttük nem kölcsönös sértés zavarta meg, hanem csakis különböző felfogás. A szülők joggal kívánhatták leányuk jövőjét férjhez menetelével biztosítva látni, ami tényleg fenn nem forgott, ellenben Petőfi habozásukat bizalmatlanságnak vette és ebben egyéni értékének kisebbitését látta. Feltehető, hogy a neje iránti tekintet mérsékelte indulatát, de már olyannak mégsem született, aki elnyomhatta volna örökre indulatát. Felháborodás, harag, gúny és méltatlan-

kodás jellemzi azon néhány költeményt, melyek e viszonyt tárgyazzák. Gúnyolódik („poéta... rongyos vő), midőn kocsijuk kereke eltört az útban:

... nem hiszem, hogy a nagy
 Áldás-súly törte le.
 Azon áldásnak súlya,
 Amelylyel engemet
 Ipám s napám magoktól
 Eleresztettek.

(Az volt a nagy munka.)

Hevesebb, sértőbb a kifakadás később az *Egy apához* című költeményben. Szemére hányja apósának, hogy „árúnak tartá gyermekét“, hogy levonta leányáról kezét, noha tudta, hogy az első, kivel találkoznak, a nyomor lesz. Stb.

E kíméletlen szenvedélyeséggel rikító ellentétet képez azon mély és tiszta szeretet, melyet saját szülei és öcsese iránt érez. Ha lelke nap, ezen szeretete a napnak éltető, meleg sugara; nem perzsel, hanem melegít és a léleknek, sötét perczekben is, elhamvadhatatlan fénye. Az élet minden változásai közt képzeletben vissza-vissza száll az ősi házhoz, a kis lakhoz, az ősi fészekhez és „könnyben úszik két szeme pillája, valahányszor gondol reája“.

A magyar irodalomban, de más irodalmakban is, kevés az oly költemény, melynek tárgya a szülői, testvéri, gyermeki szeretet. Petőfi előtt Vörösmarty emlékezett meg egy ritka szép költeményben

(*Szegény asszony könyve*) és utóbb halálakor egy epigrammában saját anyjáról, kit végtelenül szeretett. Miért nem nyílt meg a költészet ezen gazdag forrása előbb és mikép akadt rá Petőfi?

A családi érzés, vagyis a szülők, testvérek, gyermekek szeretete velünk született, bennünk állandóan meglevő, egy fokon maradó érzelem, mely rendes körülmények közt sem nem emelkedik, sem nem száll. Nincs ellenhatás — természetes viszonyok között —, mely gyengítse, nincs vegyület, mely fokozná. A költészet forrása csak a *mozgó, hullámzó* érzésvilág, pl. szerelem, kedv, stb. Vörösmarty „*Szegény asszony könyve*“ genre-kép; egy kikapott részlet a jó anya életéből. A szeretet a költő lelkéből sugárzik ki a kis epizód laza szövetén által. Megeshetik azonban, hogy a családi érzés világa is hullámzásba jő, pl. valamely örömnapon vagy gyászesetnél, és ilyen tárgyú költemények tényleg nagy számmal voltak és vannak.

Petőfi viszonyában szüleikhez bőven megtaláljuk azon a lírához oly szükséges érzelem-hullámzást és mozgalmasságot. Korán ellenkezésbe jut apjával; az anya kényszerhelyzetbe kerül, hogy válaszszon férj és gyermek között. A költő teljesen átérzi az anya helyzetének szomorúságát, szíve kínos gyötrelmét. Abba a mély szeretetbe, melyet iránta érez, az önvád nyomasztó terhe is vegyült. Éppen olyan önvád nehezedett lelkére apjával szemben. Szabad ösztöne, függetlenségi vágya összeütközött a szülők természetes jogával, oly szülőkével, kik híven tel-

jesítették, erejükön felül, vele szemben kötelességüket. Azért nem hangoztat soha, őszintesége mellett sem, valamely zokszót apja ellenében, sőt legmélyebb odaadással engeszteli ki a méltán neheztelő apát. A régi múltnak, rossz napoknak keserűbb emléke derült humorba megy át. Az apai merevséget kicsiszerű, korlátolt látókörének tudja be és tréfálódzik, enyeleg rajta (*Egy estém otthon, Vizen, Apám mestersége és az enyém, Fölszedtem sátorfám*).

Anyjával szemben nincs más érzelme, sem szava, mint a legmélyebb tisztelettel párosult szereteté (*Füstbe ment terv, István öcsémhez*). Életviszonyaik egyszerűségét s azt a naiv állapotot, mely mint *igazi bensőség* az egész házban uralkodik, mesterileg juttatja kifejezésre az „*Anyám tyúkjá*“ című költeményben. Még a tyúk és a kutya is hű tagjai a családnak. Későbbi években képzelete megújítja a régi boldogságot:

Oh, aki együtt látta e családot,
Nem mindennapi boldogságot látott,
Mi boldogok valánk, mert jók valánk.

(*Karácsonykor*.)

Az öregek boldogtalan sorsát, csalódását, elszegényedését nagyon szívére vette a költő. Iparkodik felderíteni őket (*Szüleimhez*); vagy elveti a humornak helyzetökhöz nem illő mezét és mély fájdalom részvétteljes hangján emlékszik meg róluk (*A jó öreg korcsmáros*).

A családi érzést tárgyazó költemények subjectiv, vagyis az életviszonyokra vonatkozó elemeken kívül nem tartalmaznak mást. A kor eseményeivel csak egy lép kapcsolatba: *A vén zászlótartó*. A haza veszedelmének híre elhatott az apa kórágá-hoz . . .

S mankó helyett zászlót vett kezébe . . .
Ifjak közé hadi bajtársul állt.

Megfordul a sor, mondja humorosan a költő, az apa lett a fiú büszkesége.

Dicsőséggel szállott a boldog költő-apa sírba, hova nemsokára az anya — és nem sokkal később a költő is követte, ki szép és meghatározó elégiába foglalta a jóságos, tiszta lelkek emlékét (*Szüleim halálára*). Életök és szenvedésök a magyar líra legbecsesebb kincseinek bányája volt.

A göröngyös út és örök vihar közegett Petőfi nem egyszer roskadt volna le, ha hű barátok keze fel nem fogja. így lett szive a „nemesebb barátság hű tanyája“, s minthogy ami szívében volt, mindent ki kellé fejeznie, a baráti érzelmek lírájának egyik dússabb ere.

Amit barátokhoz vagy barátokról mond, őszinte érzelmek egyszerű nyilatkozása. Költött érdekesség léha magasztalása, hízélgés, tolaakodó közeledés, üres érzélgősség távol áll lantjától. Tartalom és hangulat szerint nagyon különbözők e tárgyú költeményei;

rendszerint a viszonyok vagy események hatása alatt áll a költő.

Két ízben is visszatérve emlékére, évek multán sem feledi s magasztalja K. V. (Kuppis Vilmos) barátját, ki katonaéletében „a nyomornak végső falatját“ megosztá véle. Pessimismusba sülyedt lelke Jókai barátságában lel menedéket, ki „bizalma feldúlt várának romjai között egy ép oszlop“ és ki, míg mások megkövezik, babérral földi homlokát és koszorújára majdan könnyet ejt. Mint pártfogóját, védőjét üdvözli Szemerét — (*Szemere Pálhoz*). Éleményeit pajzán vidorsággal meséli Kerényi Frigyesnek, egy színész barátjának (*Levél egy színész barátomhoz*) meg azt, hogy mely különös módon lett ő színészszé. Ki ne emlékeznék utóbbinál Arany *Bolond Istók-jának* hasonló tartalmú részletére?

Tompát is felkeresi két játszín enyelgő levelével: csupa kedv és szeretet! Mily sajnós, hogy félreértés úgy elidegenítette utóbb egymástól a két tiszta szívet. Benső barátság fűzte Petőfit Egressy Gáborhoz, a nagy színészhez. Üdvözli őt is egy igen szép költeményben, mely azonban eszmei tartalmánál fogva túllépi a líra határait. Szól a színész művészetének hálátlanságáról. A költő, ha kora nem is méltányolja, még feltámadhat:

Egészen más a színész végzete,
Lekötve csügg ő egy rövid bilincsen;
Ez a jelen; csak erre számolhat,
Mert a jövőhöz semmi köze nincsen.

Ha a jelennek biztos fővényébe
 Le nem bocsátá híre horgonyát:
 Elmegy nevével az idő hajója,
 És menni fog az örökléten át.*)

Szól folytatólag a kor részvétlenségéről, a színész kényszerhelyzetéről:

A költő ír, csak hogyha kedve tartja,
 A képiró, ha kedve tartja, fest;
 És a színészt befogják az igába,
 Habár halállal sújtja őt az est.

Elpanaszolván a pártszenvedély igazságtalanságát, biztatja a nagy művészt, hogy jutalma nem marad el: „megtisztuland az érzet és az ész és eljövendő a méltánylás idője.“

Líraibb ezen szép gondolatokkal teljes költeménynél az Egressy Etelkéhez, a színész leányá-

*) Ugyanezen gondolatot fejezi ki Schiller.

Denn schnell und spurlos geht des Mimen Kunst,
 Die wunderbare, an dem Sinn vorüber,
 Wenn das Gebild des Meissels, der Gesang
 Des Dichters nach Jahrtausenden noch leben.

Dem Mimen flicht die Nachwelt keine Kranze,
 Drumm muss er geizen mit der Gegenwart,
 Den Augenblick, der sein ist, ganz erfüllen,
 Muss seiner Mitwelt mSchtig sich versichern
 Und im Gefühl der Würdigsten und Bestén
 Ein lebend Denkmal sich erbaun — So nimmt er
 Sich seines Namens Ewigkeit voraus.

(Wallenstein-Prolog.)

hoz intézett vers, melyben az ifjú leány bájairól szól elragadtatással.

Megsiratja mint a nemzet veszteségét Rózsa-völgyinek, a jeles zenésznek, halálát és buzdító szavakat intéz az ékes szavú Kazinczy Gáborhoz és Adorján Boldizsárhoz, költőtársához. Jellemző és nagyon magára Petőfire illő, ahogy utóbbit inti:

Illeszd össze lantod
Hisz a költő, ha legfájóbb hangot
Sóhajtja, akkor legboldogabb.
Dalold mind, mivel szíved teli,
S minden hang, amely ajkadon kijő,
Lelked darabja legyen. Oly dicső
Kín és gyönyör közt elvézni.*)

A meleg érdeklődéssel és szeretettel, melyet ezen említett barátaival szemben árul el és fejez ki költőileg, sehogy sem vág össze heves, bár múltó indulat szülte kifakadása Pákh Albert és Vörösmarty ellen (*Végszó ***-hez, Vörösmartyhoz.*) Mindkettő barátja, utóbbi jóltevője volt. A szenvedélyesség hibáját tetézi az igazságtalanság, sőt hálátlanság.

A barátok közül Petőfit senkihez sem fűzte mélyebb vonzalom, igazabb, bensőbb szeretet, mint

*) (Arany más összefüggésben hasonlót mond:

Hiszen a bú mesterkezének
Verésitől a legszebb ének,
A legszebb dal fakad.

A dalnok búja.)

Arany Jánoshoz. Noha véralkatuk s költői egyéniségük különböző, sőt ellentétes, költészetök egyező iránya (népies), továbbá szívok épsége és jellemök nyíltsága rendithetetlen alapját képezte barátságunknak. Egymással váltott leveleikben megható gyöngédség, kímélet, részvét, ragaszkodás nyilatkozik kölcsönösen. „Lelkem Aranyom!“ és „Isteni Sandrim!“ stb. oly igaz szíveknél nem negély. A lelkek uniójának mily kihatása volt kölcsönösség útján költészetükre, szigorú határok között alig elemezhető. Aranyt kétségtelenül Petőfi népiessége sarkalta az első szárnypróbálgatásokra, az ő példája lebegett mindvégig előtte. A korviszonyok barátságuk költői gyümölcsözését megakadályozták. A nagy alkotásokra alig akadt idő és mód, az elaprózott tevékenység a napi történetekhez alkalmazkodott, főleg Petőfinél. Arany csak utolsó perczekben lépett Petőfi forradalmi lírájának nyomába, Petőfi Aranynak epikai példaképeit nem fordíthatta többé hasznára. Shakespeare Coriolanusának fordítása maradt fenn Petőfi részéről mint szövetkezésük eredménye.

A barátság közöttük Petőfinek egy levelével s egy üdvözlő versével (*Arany Jánoshoz*) kezdődött. Követte ezt utóbb egy tréfás hangon kezdődő és magasb ódái hangba átmenő hexameteres levél (*Levél Arany Jánoshoz*), mely a humorból kiemelkedő pathosnak ritka szép példáját nyújtja.

A barátság és baráti együttlét kedvderítő; fokozza a kedvet a bor. A fantázia merészebb kalan-

dozása, a szív érzelmeinek fokozott heve saját énünk jelentősb érzetét kelti. Mintegy több vagyunk önmagunknak és odaadva magunkat meghittjeinknek, többet is nyújtunk: a szív legtisztább kincseit. Ily benyomást tesznek természetességökkel Petőfi bordalai. (*Búcsú K.-Szent-Miklóstól, Azokhoz a jó pesti pajtásokhoz, Búcsú pohár.*)

Tárgyban ép úgy, mint alakban, nagy változatosságot mutatnak; hol hazafiság, hol szerelem nyer bennök a mámor közepett uralkodó érzelemként kifejezést. Formailag majd igazi dalok, majd ódafélék, sőt néha genreképszerűek. A költő úgy jellemzi őket, hogy „szivárványi mámoros lelkének,” azaz a csapongó kedv sokféle színben játszó nyilatkozásai. Ebben különbözik előzőitől: Kölcseytől, ki inkább bölcselkedő (*Bordal*) és Vörösmartytól (*Keserű pohár, Fóthi dal*), kinek bordalaiban több a szónokiasság.

Petőfi megkísérli az igazi társas-dalt (Geselligkeitslied) is; ilyen pl. a *Kördal*. Ez csak elszigetelt kísérlet maradt. Azután népdal-alakot vesznek fel bordalai, pl. (*Hortobágyi korcsmárosné. Rég veri már, Bordal*); ezekben hazafiság és szerelem vegyül el, tisztán hazafiság szerepel a *Részegség a hazáért-hen*. Pusztán a bor keltette jókedv van kiszínezve az *Igyunk, Mi lelt? Az én torkom álló malom, Meredek a pinczegádor*, stb. című költeményekben. Néha jókedv helyén pessimistikus árnyalás jelentkezik (*Hej nekem vigasztalást mi ad? Költő és szőlővessző, A borhoz*). Ódái emelkedett-

ség, merész, káprázatos képek jellemzik az *Egri hangok-at* Egy-egy ötletet tartalmaz a *Furfangos borivó* és *Poharamhoz*. Az ittas ember bölcselkedését festi genre-képszerűen a *Hányadik már a pohár-ban*, a tivornya képét adja a *Dáridó után*; a bor-iszaságnak humoros kiszínezése háromszor is fordul elő (*Vízet iszom, Carmen lugubre, Sovány ősz*).

Hogy a bornak ily nagy terjedelmű szereplése van költészetében, csaknem a korhelység hírébe hozta a költőt. Reflektál is egyes hangoztatott vádakra: „Ti nem gondolhatjátok — mondja *A lánykákhoz* ez. versében — hogy gyakran a keservek keservét szenvedem. Míg olvassátok a tréfás dalokat, nem sejtitek, hogy néha szívem majd megszakad.“ Ilyenkor a bor csillapítja szívét. Bánata multával „a felvidámult égen a régi fényben jár a jókedv holdja, a szép Öröm-csillagsugár“.

Nem csak a bor enyhíti buját, a költészet is meghozza az enyhületet. Van egy barátja, ki állandóan vigasztalja, ki vele van mindenütt:

.... Ez egy barátom a költészet,
Ő volt mindenkor én velem;
Verseltem én minden bajom közt
A színpadon, az őrhelyen.

(*Szobámban.*)

Ez a barát megaranyozza életét s költői fénymezbe öltözteti azt is, mi különben a hiba sötét köntösét viselné: könnyelműségét, szeszélyeit, indulatát. Megemlékszik lelke e gonosz czimboráiról, különösen a könnyelműségről több ízben:

A helyett, hogy ábrándoknak élek,
 Tán jobb volna élni a jövőnek
 S gondoskodni ... Eh mért gondoskodnám,
 Jó az Isten, majd gondot visel rám,
 Dalaim, mik ilyenkor teremnek
 Pillangói könnyelmű lelkemnek.

(*Dalaim.*)

Ily pillangói a könnyelmű léleknek: *Javulási szándék, Merengés, Gazdálkodási nézeteim, Hatyudalféle, Takarékoság*, stb.

Szeszélye változatait megörökíti *Búm és örömem-ben*; kapcsolatban *sorsa* szeszélyeivel a *Tarka élet-ben*. Ugyancsak szeszély viszi rá a heves kifakadásra a türelem ellen (*A türelemről*). Haragja kivillan a *Lánggal égő teremtette* és „*Mondom, ne ingerkedjetek!*” című versekben.

Daczos szeszélyeivel s kitörő indulataival rikitó ellentétben áll odaadó, forró szeretete minden iránt, mi gyermekies, naiv s romlatlan. Petőfi szerette a gyermeket, hisz lelkében is mindvégig megmaradt bizonyos gyermekies vonás. *Az én mátkám* ép olyan gyermeki ábrándozással irt költemény, mint amilyen gyermekiesen játszi a *Szeretlek, kedvesem* és az *Ilyen asszony való nékem*. Természetes, hogy a gyermekek szeretete lírájában is foglal tért. Mint már említők, Egressy Etelkéről egy szép költeményt irt, de különösen szerette Arany János gyermekeit, *a barna Laczit* és *szőke Julist*. Arany Lászlóhoz írta azt a gyönyörű gyermekverset (*Arany Laczinak*), mely irodalmunkban csaknem

elszigetelten áll. A gyermeki felfogáshoz alkalmazott kedves, játszói történetet áthatja a népies színezés. Ez teszi oly becsessé a verset, mely egyszersmind azt is mutatja, mennyire ismerője Petőfi a gyermekléleknek. Ismeri a gyermeklélek minden ösztönét, minden hajlamát, a gyermek egész érzelmi világát. Mily gyönyörűen festi pl. a gyermek játékát a *Szülőföldemen* című költeményben.

Gyermek vagyok, gyermek lettem újra . . .
 Lovagolok, fűzfa sípot fújva,
 Lovagolok szilaj nádparipán,
 Vályúhoz mék, lovam inni kivan,
 Megitattam, gyi lovam, gyi Betyár . . .

Ennél találóbban a gyermekjátékot festeni nem lehetne. Költői képeit, hasonlatait, benső vonzalmánál fogva, gyakran veszi a gyermek életköréből, pl.

Kívánt időszak az ősz a gyermekeknek:
 Mint anya jön elé,
 Aki fiainak számára kosarát
 Gyümölcsessel terhelé . . stb.

(*A gólya.*)

vagy

Mint az árva gyermekek
 Anyjok sírhalmánál,
 Egy pár vad fa körülötte
 Oly szomorúan áll.

(*Bolond Istók*), stb.

A megrendült gyermeki lélek fájdalmát meghatóan, utolérhetetlen bensőséggel festi *Az árva leány* cím alá foglalt versekben. Kedvesen színezi ki a gyer-

mekhumora *A jó tanító-ban*. De a rossz hajlamnak, a nemtelen ösztönnek is akad képviselője költészetében. Ilyen az elkényeztetett, szívtelen úrfi az *Apostol-ban*. A pórul járt czéda gyerekek ösképe a *Szeged szeggel-ben* van festve. íme, még itt is egész sokadalmat tár elénk a költő.

Színészélete reminiscenciái sűrűn fordulnak elő lírájában. A már említett *Levél egy színész barátomhoz* című költeményben sajnálkozik, hogy „kényért keresni leszünk színészek.“ Pedig az ő lelkét nem a színművészet kenyér-érdeke ihleté, hanem a szabad élet vágya. Könny és nyomor lett e vágnak mártirbére, de csak humorosan fogta fel sorsát, melyet előre tudott. Nevetett első szerepében

... jó ízűn s szívemből nevetek:

Pályámon, úgy is tudom, leend ok sírni még.

(Első szerepem.)

A sikertelenség nem keseríti; tréfálkozik a füttyön:

Ejh, egy rókát kétszer nyúzni,
Ez, urak, még sem megyén,
Már ha fütty van, legalább hát
Tele színházban legyen.

Lekötöttebb életre térve át (segédszerkesztő lett), resignációval vesz a kalandoktói bucsut (*Bucsu a színészettől*), de reméli, hogy sorsa még megbékülve néz majd rá s mondja:

Légy ami voltál, légy színész!
Sorsa ily értelemben nem békült meg.

Petőfi hazafias költészetében külömbiséget tehetünk a tisztán hazaszeretetet kifejező líra és azon költemények között, amelyekkel, kora mozgalmaiba avatkozva, lelkesít, majd izgat és legvégül, a szenvedélyek tüzeit öntve ki kebléből, lázas szenvedélyeket gerjeszt. Utóbbi költeményei sorát *politikai költészetnek* nevezhetjük, a sor végszakaszát pedig *forradalmi költészetnek*.

Szelíd, csendes hangulat jellemzi a költemények első csoportját, a tisztán hazaszeretetről zengő dalokat. Még az ódáknban is több a mélység, mint a tűz. Bánat, csüggettség, itt-ott a remény gyér csilláma, gyötrő kétség eleme hazafias költészetének a pálya elején. Midőn pedig a szónokiasságot mellőzi, egészen eltér a korabeli lírától. Megnyitja a sort a *Hazámban* című költeménye, melyben a honvágytól sajtó szív bús reflexiókban keres enyhületet. A *Honfidal* a képzelet és érzelm összehatásának valóságos remeke. A „*Búcsú 1844-től*“ című költeményében a csalódás fájdalommal szólal meg: nem hozta meg az év, mit a honfi várt:

Te koszorúját eltépted, honomnak,
Ifjú remény, mit fejére tett.

De reménye éled. A *Rabhazának fiá*-ban panasolja, hogy szíve beteg, égeti a honfiseb, de tán eljön az Ítéletnap s lerontja a haza bilincseit, akkor majd sebe is begyógyul. Ugyanígy szól a *Két testvér-ben*. A *hazáról* című ódájában feltűnik lelkében a jelen sivársága s a múlt fénye. A fáj-

dalom könnyet fakaszt szeméből; sötét kétely gyötri, hogy az alkony vagy a hajnal harmatcseppje-e? Eddig a hazafi-fájdalom inkább lemondó, de ezután mind követelőbbé, sürgetőbbé lesz, a lélek izgalma egyre nő. Kevés a remény, ha nem teszünk. Az immár izguló lélek első hevesebb kitörése a „*Külföld magyarjaihoz.*“ Az „*Isten csodája*“ a szemrehányások egész láncolata:

Mi lesz belőlünk? . . . Én ezt kérdezem,
De milyen kevesen gondolnak vele,
Óh nemzetem, magyar nép! életedet
Mindig csak a jó sorsra bízod-e?

Egyre feljebb tör a skála magasabb fokára. A *magyar nemzet* („Oh hazám, mikor fogsz ismét tenni egy sugárt, egy kis fényt megrozsdásodott nevedre, mikor ébredsz *önérzetre?*“), *Magyar vagyok* („Itt mi nálunk nem is hajnallik még, Holott másutt már a nap is úgy ragyog“), *A magyar ifjakhoz* („Oh mily gyöngék vagytok!“), *Meddig alszol még, hazám? Van-e egy marok föld?* („Kitörültek a nagy nemzetek sorából, Élni nem tudunk és halni nem merünk“) című költemények egy hazája sorsán tépelődő lélek haragos mennydörgése és sújtó villáma. Előkerül még a maró gúnynak fegyvere is az *Okatootaiá-ban*.

Vége bekövetkezett, mit várni lehetett: a nemzet megmozdult. Harcz folyik minden téren: az eszmék sokaságában kettő emelkedik ki, egymás-

sal szoros kapcsolatban: *szabadság és népjog*. Mindkettő Petőfi lírájának jelentős tárgya.

A szabadság, melylyel egész lénye összeforrt, mint legszentebb eszmény hevíté lelkét. Felfogásában azonban némi ingadozást mutat. Nagy és általános szabadságról zeng egy ideig, utóbb mintha csak különösen a magyar szabadság érdekelné. A *Rabság-ban* keserű gúnynyal említi: „Milyen víg a világ! folyvást vigad! . . . Azért kelünk csak e rivalgó zajra, hogy ne halljuk lánczaink csörömpölését. Rab a *világ*, igen, kezén lábán bilincs. Az volna lelkén is, hanem már lelke sincs.“ Nagyobb határozottsággal emelkedik ki az akkortájt ideig-óráig nagyon felkarolt „*világ-szabadság*“ eszméje az „*Egy gondolat bánt engemet*“ című híres költeményében, melyben az *egy gondolat-nak* föltétlen uralma lelke fölött van sejtelemszerűen festve. Azonban világszabadságról többé nem szól; egyszer említi még, mily szép az *emberiség javáért* meghalni (*Sors, nyiss nekem tért*), azontúl a haza sorsa érdekli közelebbről.

A *majtényi síkon, Vasúton* („Törjetek szét minden lánczot, Majd lesz elég vasatok“), „*A rab oroszlán*“, „*A tél halála*“ a nemzet szabadságáért felemelt szózata. Az olasz háború (*Olaszország*) reménnyel biztatja.

A zsarnokság ki fog pusztulni és
Megint virító lesz a föld színe.

Az olasz háború az utolsó pozsonyi ország-

gyűléssel és a nagy magyar mozgalmak kezdetével többé-kevésbé egy időre esik. Az egybehívott rendek nagy reformok létesítésére voltak hivatva. Petőfi az országgyűléstől sajtószabadságot sürget (*Az országgyűléshez*), még nyomatékosabban hangoztatta azonban a *nép felszabadítását*. Apostola volt az eszmének *A nép, Palota és kunyhó* („jön még boldogabb idő, melyben ... a jognak asztalánál mind egyaránt foglal helyet“) című verseiben. Fenyegeti az ellenzőket a nép bosszújával s emlékeztet Dózsa Györgyre . . .

Jogot a népnek, az emberiség
Nagy szent nevében, adjatok jogot
S a hon nevében egyszersmind, amely
Eldől, ha nem nyer új védoszlopot.

(*A nép nevében.*)

Még egy más nemzeti közóhajtásnak is visszhangja lett Petőfi lantja. Sürgeti az uniót Erdélyivel. Az „*Erdélyben*“ című óda lelkes szószólója ez eszmének, amely midőn megvalósult, megzendült az örömnék éneke. (*Két ország ölelkezése.*)

Az események rohama megelőzte az országgyűlés békés munkáját; az alatt keletkezett fergeteg megingatta a közélet fundamentumát és tetőzetét. Alkotmány, népjog, szellemi és polgári szabadság mind uralkodó és győzelemre jutandó eszmék voltak. Békésen indult meg az átalakulás, utóbb minden vértengerbe fuladt. Harsány szózat a vihar elején a *Nemzeti dal*, a sajtószabadság első ter-

méke. A kor, a pillanat inspirálta a vágyak és érzelmek e viharszerű nyilatkozását. Győzelmes eszmék kultusza ihleti ezután a vezérként elüljáró költő lantját (*A szabadsághoz*). Amint a viszonyok zavarodtak s felülről ellenhatás mutatkozott, a tiszta politikai eszmények is elhomályosodtak. Nincs bizalom semmiben és senkiben, pedig *a bizalmatlanság fészkében tenyészik legjobban a radikalizmus*. Mint boldogító álmokép merült fel a köztársaság eszméje; Petőfi is zeng róla (*Respublika, Itt a nyilam! mibe lőjjem?*).

De az új eszme győzelméhez minden régi bálvány lerontása kellett. így keletkezett ama túlzott forradalmi irányzat, mely a király-gyűlöletben éri e tetőpontját. Petőfi itt is kiveszi a maga részéti költeményeinek egész sora ily szellemet lehel; (*A királyokhoz, Készülj hazám! A király és hóhér, stb.*). Történelmi visszatekintései s a zsarnokság túlkapásainak rikító kiszínezései a forradalmi láz és gyűlölet mértéktelenségét mutatják. (*Dobzse László, Bánk bán, A király esküje, Vérmező, Kont és társai*). A sötét gyűlöletet megszakítják azonban világos, fényes pillanatok is. Ilyenkor fakadtak szerető lelkének legszebb virágai és még a haza és szabadság eszményét érintő költeményekben is visszaadja a költészetnek a maga méltóságát. *Rákóczi-ban* a történelmi kegyelet nemes hangján szól; az „*ismét magyar lett a magyar, Megint beszélünk, Magyarok Istene*“ szabad, de nem féktelen szellemű költemények. Méltóság és bensőség

van e költeményekben. Sorakozik hozzájuk *A ledőlt szobor* című allegória, mely ideális szellemű, igazi művészi alkotás és élénken emlékeztet hazafias költeményei első csoportjának szelid hangjára. Viszont kíméletlen, dühtől, gyűlölettől féktelen a hang, melyen a rossz szomszédot és gonosz testvéreket, a lázadó nemzetiségeket ostorozza. (*Ausztria, Mit nem beszél az a német, A nemzethez*, stb.)

Midőn a kardot a szegről leakasztja, a lantot, sem teszi félre. Belevegyül a harcosok közé, kiknek lelket, bátorságát az ő dalai emelik. (*Csatadal, Négy nap dörgött az ágyú, Csatában. A székeleyek*, stb.) A magyar vitézség méltó dalnokra talált. Hiába volt minden! Közeledett a végső perez iszonya. Még egy utolsó vészkiáltást hallat: „*Fel a szent háborúra.*”

Későn volt, vége volt! „*Szörnyű idő, szörnyű idő!*” Aki a dolgok történetét hallotta, a beszédet joggal „egy örült, rémülésteli zavart ész meséjének” vehette. Pedig igaz volt eme legsötétebb tragédia, melynek oly múlhatatlan a fénye. Egy költő lángleikéből sugárzik a fény arra a boldogtalan nemzetre, mely koldusbotot és bilincset hurczolt, de felocsúdva, eszmélve, elveti szégyene jelképét, hogy kitündököljön hősiségével és nevét beírja a legdicsőbb népek könyvébe. A szunnyadó lelket Petőfi riasztá fel, a lánghevet ő lehelte belé; halálával tette le a dicsőség koszorúját az eltemetett nemzeti szabadságra. Viselte részét a nemzet lelkének magában: *az akaratot, a teremtő erőt, a becsületérzést.* Ezért értették meg, ezért hatott és hat ma is.

A haza szomorú sorsa fellelként nehezedett Petőfi lelkére, de ez a bánat nem volt *elég* ok arra, hogy kedélye sötét ember- és világgyűlölettől elboruljon. Pessimismusának, mely költészete virágkertjében a szomorúság gyászfája, más subjectiv oka lehetett. Maga szívesen megtagadja *jókedve őszinteségét*, csakhogy magát valahogy kimagyarázza:

Olvastátok vidám dalaimat?
 Azt gondoljátok, hogy lelkemből írom.
Oh dalomban a kedv a nevetés,
Csak olyan ez, mint a virág a síron.
 Kívül a síron nyílik a virág,
 S belül a sírban fereg és halott van.
 Így írtam én enyelgő dalokat
 Míg lelkem *haldokolt a fájdalomban.*

E *haldoklás a fájdalomban* a legsötétebb világnézettel eltelt költemények egész sorozatának volt szülője.

Az emberi élet a bűn és gonoszság fészke; az erény vértanúságot szenvedni jött a földre; a szívben csak gyötrem, az elmében kétségbeesés tanyáz. Ilyen Petőfi pessimismusának alaphangja.

Ki a szenvedést a derültség fényébe öltözteti, a nyomort humorával édesíti, hogyan jutott az élet ily felfogásához? Valóban, egyike Petőfi szelleme rendkívüliségeinek. Okát ne keressük élete hanyóadásiban. Kereste a küzdelmet és némileg tetszelgett a nyomorban, mintha akaratereje edződne általa. Szelleme sajátos alkata és külső hatások együtt szülték.

Erős önérzet és *féktelen dicsvágy* („vágyaimon koszorúba szövődék: szerelem és a *föld hajnali csillaga, napja: dicsőség*“, *Temetőben*), melyet Petőfi nem titkolt, sőt nyomatékkal hangoztatott, mielőtt érvényesülhetnének, érzékeny kedélyekben rendszeren misanthropiát és világgyűlöletet szülnek. A társadalom és ember mintegy akadályául tűnik fel az *én* emelkedésének, mert az elismerést a még ismeretlennek nem adja meg, pedig ez nagyon is tart rá jogot. Ezért gonosz a világ, gonosz az ember, a barát hűtlen, a szerető csalfa. Tapasztalás, idő, haladó kor gyógyszere az ifjú kedély eme betegségének, ha egyéb körülmények máskülömben nem teszik állandóvá a kórt.

Petőfinél tényleg látjuk, hogy költői hírneve emelkedésével és vágyai teljesültével, főleg házassága után, pessimismusa engedett:

Hisz a föld az emberek hazája,
 Embereknek csak a *föld* való;
 S ha nem is oly szép ez, mint szeretnők,
Nem is oly rút, mint ez ifjú véli:
Nincs itt angyal, ámde nincs is ördög,
S ha van tél, van kikelet is.

(*Menny és föld.*)

Ha néha még azután is visszasülyed a régi hangulatba, — az csak pillanatnyi szeszély.

A subjectiv hajlamot a pessimismusra Petőfinél még külső körülmények is erősítették. A kor szellemi rabsága („Vagyok henyélő század gyermeke, Hol megdalolni tárgyam nincsen, S ha volna is,

mi lenne sikere? *Sínylódik a nyelv terhes rab-bilincsen.*“ *Miért nem születtem ezer év előtt*), a haza szomorú állapota — minden biztató remény nélkül, társadalmi osztálykülömbőség, az uralkodó léha öntudat, a *szívében érzett űr és vágyai meddő-sége* és végül némely részben egyes írók (Shelley, Heine, Lenau) okvetetlen befolyásolták Petőfi kedélyét.

Korán ébred a pessimismus benne; első symp-tornája a halálvág, halálsejtelem (*Halálvág, Teme-tőben*). Később azt érzi, hogy az élet örömtelen, a világ hálátlan, az ember rossz, gyáva, alázkodó (*Élőhalott, Szívem, te árva rabmadár, A világ és én, stb.*). Majd: „meggyilkoltatott a hit, remény és szeretet; a csillagok Ábel vére cseppjei“ (*Téli éj*) és a magyar nemzet sorsa is csak gonoszság műve (*Isten csodája*). Szertelen már a pessimismus az *Utolsó emberben és Álmaimban*.

Rokon hangulatú ezekkel „*Az őrült*“ című költeménye, melyben egy lázas agy megdöbbenő víziói, a csalódott szív véghetetlen keserősége és gyötrelmei vannak iszonyú humorral festve. Laza szerkezet, ijesztő ellentétek, meglepő hasonlatok, szabálytalan versalak jellemzik e költeményt, mely mindannak daczára, hogy nincs meg a lélektani igazság benne, a legnépszerűbbek közé tartozik, valószínűleg éppen túlzásainál fogva.

A pessimismus egészen rendszer-jelleget ölt a „*Felhők*“ nevezet alá foglalt versikékben. Itt már határozottan a szív üressége és a visszautasított

szerelem képezi a lélektani alapot. A magányba vonult költő tudatosan szemlélődik a világ folyásán és sötét, de meglepő appercukben rántja le a leplet az élet kietlenségéről, az ember és világ szennyéről, gyalázatáról, saráról.

A *Felhők-vel* egyszersmind befejeződik a nagy lelki krízis. Szertefoszlik a kedély sötét fátyola, hogy az ébredő szerelem első bimbói fakadhasanak. A fordulatot világosan jelzik a *Világgyűlölet* és *Most kezdem én csak még ismerni* című költemények:

Szívem még ép virág, amelynek
Féreg nem bántja gyökerit.

Ha itt-ott feltűnik még a *feketeség*, az vagy a napi események múltó benyomásaiból ered, vagy bölcselmi eszmék és reflexiók mellőzhetetlen járuléka.

Azon líra mellett, melyben Petőfi a természetet és életet tisztán az érzelem oldaláról fogja fel, a *bölcselkedés* és *gondolat* is jelentékeny helyet foglal belvilági költészetében. Tág tért nyit a reflexióknak és szemlélődése az élet örök igazságait, az emberiség, nemzet, haza sorsát, a költészet pszichikai jelenségeit öleli fel. Eszméit nem ritkán az uralkodó áramlat inspirálja, de azért érvényességük egyetemes. A *két testvér-ben* pl. a reményt és valót állítja egymással szembe. Szomorú, de általános tapasztalat, hogy a való durván látja el a reményt. *Ha férfi vagy, légy férfi-ben* a férfi eszményképét festi. Erős akarat a díszé, jelszava

legyen: *koldusbot és függetlenség*. A dúslakodó függés és inségben sínlődő szabadság parafrázisa megvan még *A kutyák dala* és a *Farkasok dalá-*ban, mely utóbbi költemények tehát szorosan csatlakoznak alapeszmében az előbbihez. *A palota és kunyhó* sokban emlékeztet a jó báró Orczy Lőrincz kedvelt eszméjére, hogy a nagyság a kicsi kunyhóban születik. — A *Világosságot!* című költemény mélyreható philosophia és erős szkepticizmus vegyülete. Dióhéjba szorított *Ember tragédiája*, a lét titkának megfejtése nélkül. Vért-fagyasztó gondolat, hogy az eszmében nincs absolut igazság és az élet célja ködszövésű, ábrándszerű valami, mit boldogságnak nevezünk. Madách szerint a *hit* gyógyító balzsama minden bajnak, Vörösmarty szerint *a lélek szárnya*, vagyis az *idealismus* (Gondolatok a könyvtárban), *melyhez a sziv melege járul* (Csongor és Tünde); Petőfi *nyílnak hagyja a kérdést*. Az *ember-ben* az emberi törekvés kicsiszerűségét, nagynak képzelt értéke jelentéktelenségét festi: hisz oly arasznyi az élet, oly mulandó a lét.

Történelmi reflexiói szórványosak; többnyire abban a gyötrő gondolatban találunk egybe, hogy az emberiség története kezdet és vég nélküli vér-folyam.

Az általános értékű reflexiókban gyakran subjectiv felfogás vagy vonatkozás vegyül. Az *Utolsó alamizsna* pessimistikus kiszínezése a költő sor-sának, a *Koldus sírja* a hazáért küzdött hősének. Nyíltabban vonatkoztatja a „*Felhők*“ című költe-

ményt magára. Lelkének képét látja bennök. Rejtettebb a vonatkozás *A szél-ben*. Lírája változó alakját és hatását kell a lágyan suttogó szellő és a vad fuvalom vagy orkán alatt értenünk.

A *Homer- és Osszián-ban*, talán rejtett gyengéd célzással önmagára, a két költő kora és dala közti ellentéteket festi. Egy magasabb eszmében mégis egyesülnek, hogy t. i. költészetük igaz. A század eltípor, sárgára lehel a halál mindent, de az ő fejük babéra zöld marad.

Az idő humoros felfogása *Az időhöz* című költeményben alkalmasint például szolgált Aranyinak *A világ* című költeményéhez. A *Vasuton-ban* ez anyagi vívmány jelentőségét költőileg fejezi ki. *A csillagos éj* subjective indul, de alapeszméje egyetemes becsű: a szerelem mindent pótol, a szerelmet semmi sem pótolja.

Elmélyedvén, szemlélődvén a világ folyásán, nem kerülheti el, hogy önmagán is ne tűnődjék s mivel mindent őszintén kifejez, egyénisége vonásaira, gondolat- és érzelem-világára élénk világítást vet. Szeszéyleit (*Ifjúságomhoz*), haragját, gyűlöletét, hajthatatlanságát, akaratosságát (*Valahogy*), nyomorát (*Egy telem Debreczenberí*), hosszú bőjtjeit és messze vándorlásait ismételten felhozza; lelki erejéről, költői hivatásáról, költészete külső-belső sajátságairól sűrűn emlékszik meg. *Lelkéről* pl. azt mondja, hogy az nyílt, de összetépett könyv, vagy aczélgyűrű, melynek gyémántja a becsület, vagy oszlop, mely nem reszket; haragvó felhő,

mely villámot ont és Illés próféta, ki a dicsőség lángszekerén megy égbe. (*Arczképeimmel*). *Szíve* a barátság tanyája, szülei pihenő párnája, a szerelem illatos virágkertje és a szabadság kardvasának bányája. (*Szívem*). Virág is a szíve, mely elhervad minden ősszel, de tavaszra kivirul. *Képzetele* mindenüvé elhat, földön jár s ha akarja, eljut a föld alá is, vagy le, a sziv fenekére, vagy fel a magasba és ott, hol már megszűnik az isten világa, „új világot alkot Mindenhatósága“ (*Képzetem*). E phantasia nem a por szülötte, hanem „mennydörgés volt apja, villámlás az anyja, csecsemő korában pedig sárkánytejet szopott és orszlánvért ivott.“

Lírája árnyalásairól összefoglaló képet nyújt a *Dalaimban*. A dal vagy pillangója könnyelmű, vagy vadrózsája szerelmes, vagy szivárványa mámoros, vagy fellege bánatos, vagy végül villámlása haragos lelkének. A sok árnyalat közt legkirívóbb kettő: lantjára majd keble *szerelmének* virágbokrétájából hull egy levélke, majd a *honszeretet* töviskoronája-sebzette homlokának egy vércseppje (*Nem ért engem a világ*).

A költészet nem czéhbeli mesterség. Szentegyházába imádkozni bocskorban és mezítláb is szabad belépni. De csak akkor fogjon valaki tollat, ha *van ereje haladni, a merre más még nem haladt* (*Az utánczókhöz*).

A költő hivatása, hogy a pusztában bujdosó népet lángoszlopként vezesse Kánaán felé. *A* (XIX).

század költői). A magyar költőknek vajmi nagy honfírdemők vagyon. Nyelvünk, apáink örökségéből egyetlen fennmaradt kincsünk, veszendőben volt, s „az országútra kiteszítva halálos bajban feküvék“.

Költők valának ápolói,
E rongyos, éhes emberek,
Ők ápolák s menték meg.

(*A magyar politikusokhoz.*)

A költő „szellemrésze a hitvány anyagnak“ s *örök lámpája a szabadságnak*. A magasztos hivatás mellett:

Méreg a dal édes méze,
S mit a költő a lantnak ad,
Szívének minden virága
Életének egy-egy drága nap.

(*Jövendő lés.*)

A költő szíve virágos kert, de másé a virág, csak a tövis s martirkoszorú az övé (*Virágos kert a költő szívé*). A költő hirtel szép, de a „borostyán fájának tövét a meggyilkolt boldogság kiontott vére és könnyüi mossák“. Mégis, amíg él, a költészet hús árnyékot ad neki (*Verseim*). Nevét „lehet, hogy elfelejtik“ — sőt tudja hogy:

El fogják feledni nevem, s bár felednék
Hamar!.....

(*Arany Jánosnál.*)

Petőfi váltig panaszkodik, hogy nem értik meg. Költészetének végletek közt váltakozó színe tényleg

rejtélynek tűnhetett, de az *igazat* mindenki kiérezte és a nemzet egészében hamar megértette. Kevésbé a *kritikusok*. Hogy a sérelmet megtorlatlanul nem hagyja, feltehető indulatos természetéről. Szavai ilyenkor éppen nem válogatósak. Tollal üti őket, mint az apja taglóval az ökröt (*Apám mestersege s az enyém*). Nyújt nekik hulladékot (rossz verset), hogy rágódjanak rajta (*Rossz verseimről*). Rábízta pegazusára, mely „magyar csikó és legörömostebb a pusztára viszi“, hogy rúgja agyon őket. (*Az én pegazusom*). „Ha férfi bánt — úgymond — karddal felelek, de *a kutyákat csak korbácsolom*“. Költőverseny társairól, a hitványabbakról, is elég nyersen emlékszik meg. Az émelygős holdvilági poézisnek szatírája: „*A hold elégiája*“ című költemény.

A maga eredeti útján haladó Petőfi, ki egészen a magyar nép életéből emelkedik ki s annak érzelmvilágából táplálja költészetét, idegen költők állandó befolyásának nem rendeli magát alá. Múló hatás azonban mégis mutatkozik, főleg oly költőké, kiknek eszménye, iránya, törekvése egyezik az övével. így bilincseli le őt Shelley nemes idealizmusba vegyült gyöngéd pessimizmusával és Moore Tamás szabadságszeretetével. Szorosabb lelki kötelékbe lép Berangerrel és Heinével. Mindkettő a népszabadság és demokrácia lelkes híve, a költészetben a népies irány követője, tehát politikai eszményük és költői irányuk lényegileg azonos Petőfiével,

Berangerrel, kit a legnagyobb költőnek tart, lelke összeforrt, Heinét csak kedvelte és tetszelgett modorával. Volt is, mi szorosabban fűzhetette Berangerhez. Ennek őszintesége, egyszerűsége, szabadságszeretete, naiv humora, *genre-képbe olvadó lírája* Petőfit joggal megigézhetette. Népdalai párisi utczadalok átdolgozásai, vagy azok dallamára vannak írva, úgy mint Petőfié a föld népééit utánozzák.

Petőfi Beranger költeményeiből többeket fordított (*Legújabb dala, Honvág, Képzelt utazás, Jó aggastyán, Gyermekkori emlékek*) és eredeti költeményei közül néhányon kiérzik a francia költő hatása. A refrain, mely az egész költeményt hangulat tekintetében egységesebbé teszi, nem egy helyen Beranger kedvelt belformájára emlékeztet. A *Sári néni* magyar alak, de a humorban felolvadó mély érzelmesség határozottan a francia költő ilyenmő példáira utal. *) Van ilyen több is. Beranger „Gyermekkori emlékek“ címő költeménye feltűnőbben emlékeztet a *Szülőföldemen-re*. A francia költő ötven év után visszatér szülőföldjére, hol megújulnak lelkében gyermekora boldog és *somorú* emlékei, melyeket el is mond. Petőfi húsz év után tér vissza szülővárosába. Egy rég elcsendült altató dal zsong újra lelkében, mi közben képzelete

*) Beranger „La pauvre femme“ cz. költeményének más a tartalma (egy elszegényedett színésznőről van szó), de bensősége épp úgy egyezik a *Sári néni*-ével, mint a Beranger *Mon habit*“-jének és Arany *Érzékeny búcsú-jának* alaphangja.

gyermekké varázsolja vissza és tesz, cselekszik, mint akkoron. A múlt emlékein emez általszövődő dal szokatlan bájt nyújt a költeménynek, mely egyúttal határozott eredetiséget is mutat szerkezetileg.

Heine hatása Petőfire sokkal határozottabb nyomokra vezet, mint Beranger-é, kivel végre is csak a hangulatban és refrain alkalmazásában találkozik. A német költő szintén mély érzelmeségét és bensőséget árul el, de néha egy szatirikus, csattanó fordulat a végén lerontja a hatást, kiábrándít és bizalmatlanságot kelt az érzelmek őszintesége iránt. Petőfi használja szintén azt a meglepő, csattanó végfordulatot, de sokkal óvatosabban, semhogy érzelmei tisztaságát és őszinteségét csak legkevésébbet is csorbítaná. Genrékben használja és rövid, mintegy odavetett kis költeményekben. Jókedve vad virágai ezek, nem mint Heinénél egy szatírára termett kedély féregfoltos gyümölcse. Heinéi hatás mutatkozik ezekben: *Elmondánám, Tél végén, Magány, Ismét köny, Vízen, Hozzá, Ez már aztán az élet.*

A magyar születésű Lenau, noha német költővé lett, megőrizte szeretetét a magyar föld és nép iránt. A magyar pusztá sok szép gondolatának térbeli megtestesítője; a magyar élet nyilatkozása, az andalító dal és zene, a pásztor-, csikós-élet stb., valamely sejtelmekkel áthatott ábrándvilágba vezet, melyben a költő beteg kedélye mintegy feléled. A sötét belvilágban sejtelmes fényt derít a magyar élet bensősége. Lenau ezen felfogását Petőfi egyetlen

egy költeményben követi, *A hevesi rónán* címűben, mely sajátos sentimentalismusával határozottan Lenaura emlékeztet.

A magyar költők között alig van más, kivel Petőfi, költészetének némely sajátságában, egyéni hajlamokban, a rendetlen életben, nyugtalanságban, vándorlási ösztönben stb., szorosabban egyezett volna, mint Csokonaival. Úgy látszik, hogy kedvelte, legalább igen kedvesen színezi ki humorát egy kis elbeszélésben (*Csokonai*). Nem mondhatnók, hogy Csokonai jelentékenyebb hatást gyakorolt volna Petőfire, kinek egész költése más légkör és eszmeirány növevénye. Azonban egyben-másban ráismerhetünk az ősképre. Csokonai eredetisége, közvetlensége, nem mindenben válogatott Ízlése és naturalismusa szükségszerűleg megragadta Petőfi figyelmét. Dísztelen kifejezések, költőietlen vagy visszatetsző tárgy vagy helyzet (*Disznótor, Ebéd után*), melyek miatt Petőfinek eléggé meggyült baja a kritikával, mint Csokonaira emlékeztető reminiscenciák szerepelnek költészetében.

A régi jó Gvadányi iránt is leróvja Petőfi a kegyelet adóját. Szerette és becsülte „kedves munkáját“ (Peleskei nótárius), ámbátor:

Nincs abban sok cifra poétái szépség, —
De van annál több igaz magyar épség.

Ez az *igaz magyar épség* Petőfi lelkének legmagasb eszménye. Ez az eszmény adja meg leíró költészetének becsét.

VI.

Petőfi lírája a *magyar érzés* kifejezője, leíró költészete a *magyar élet, nép és föld* egyetemes és hű képe. Minthogy e népnek és földnek sarja volt, szive egész melegével csüngött rajta. Innen is ama mély szeretet és őszinte rajongás, mely festői költeményeinek líraiságát képezi. Erős képzelet és forró szív kölcsönhatásának szüleménye minden egyes leíró költeménye. Szívét érdekelte a föld, a rajta levő ember és tárgy; a képzelet megérezkíti az örök valót és igazat, mi bennök van, hogy a költészet napfényében csillogva a *haza- és faj-szeretet* tápláló forrása legyen.

Ennélfogva nemcsak a közvetve vagy közvetlenül elvegyülő érzelmi elem teszi vonzóvá, érdekessé, hatásossá Petőfi leírásait, hanem ama magasabb cél is, mely, rejtve bár, de mindenütt ott lebeg. Csak az szeretheti igazán e földet és fajt, aki ismeri; az igaz kép festése a költő alkotó képzeletére van bízva.

Tartalomban bármily eltérők a magyar földet és ennek sajátosságait feltáró költeményei, eszméjük egy: nincs szebb, kincsekben gazdagabb föld, mint a magyar Alföld; ebbe van beleírva az *emberiség legszebb gondolata: a szabadság*.

Félszeg, fonák lehet sokban a magyar lélek. Szabad pusztai életéből kifolyólag csaknem új erkölcsi kódexet követel a maga számára, de *erős*,

teremtő mindig és nem hajt nyakat senkinek. A gondolat, mely bele van írva: a *függetlenség*. Ez élteti, ez tüzeli. Félszége, fonásága akkor rí ki, ha szembe kerül a kor újíto szellemével.

Petőfi kiolvasta szülőföldjéből a nagy „beleirt gondolatot“, azért választja ki lelke legszívesebb mulató tanyájául. Képzetele szerte csapong az Alföld egész rónáján, de legszívesebben időzik otthon a szűkebb hazában, a Tisza-Duna közén, a szép Kis-Kunságban (*Az Alföld, Kis-Kunság*). Szoros térbeli együttlétben — így nyer a compositio tömörséget — feltárul előtte a föld minden kincse: egész növény- és állatvilága. Gazdag és változatos világ, sok gyönyör összesége, de mégis lelketlen és eszméletlen, *míg nincs ott az ember*. A költő képzetele azt is oda teremti; feltűnik a puszta szabad fia, a betyár, vagy a szilajvérű csikós s a melázó pásztor.

Nincs jelenség, mely a költő figyelmét elkerülné. Minden szál növény, még a szomorúságos tövis is (királydinnye, szamarkenyér), minden állat, még a piócza is az ér fenekén, a kóbor vad, a félénk gyík, a lég minden madara egy-egy élő elem a természet eme tündéerkertjében, hová még csalóka álmot varázsol a lenge délibáb. Mindenekfölött pedig, a költészet lenge fátyolú mysticizmusába öltözve, lebeg a költő vágytól égő, ábrándozó, rajongó lelke.

Meg-megpihen e lélek egyes helyeken, jelen-ségeken vagy tárgyakon. Változó hangulat szemel-

geti ki pihenő helyét, vagy a pihenő hely ébreszti a hangulatot, mely mindenütt megvan, mint *az anyagi világ érzelmi része*. Eltűnődés a földi dolgok múlandóságán s változandóságán, a végtelenség s örökkévalóság sejtelve (*A csárda romjai, Kis-Kunság*), az örök unalom lélekölő hatása (*Kutyakaparó*), a természet dämonainak mélységes nyugalma és kitörő romboló hatalma (*A Tisza*) képezi szellemi tartalmát azon vonásoknak, melyeket hatalmas képzelet mesterileg foglal egységes egészbe. Minden egyes vonás életet lehel a tárgyba és életre kelti az érzéketlen tömeget. Anyaggá lesz az eszmei, elvonttá az anyagi világ. A sziv nyugalma s a béke boldogsága az *Erdei lak-b&n* testesül meg; elme és érzés költözik a virágba (*A virágok*). *Zsarnok úrrá* lesz az idő, *hódoló szolgává a földetlen csárda*.

Ez a Petőfi jellemző ereje.

Tárgyaktól, jelenségektől lélek szól, a lélek anyaggá kövül. *Kedvetlenül* hozza a gyalogbodza gyümölcsét, a harangszó *meghalni jár ki a pusztára*; a *lélek vére a könny*. Ily képzelet lerontja az érzéki és szellemi világ válaszfalát.

A természeti tárgy csak azért van, hogy részesevé váljék az egyén életének. *A Gólyá-ban* ez egyszerű madár hü kísérője és részese a múlt emlékeinek, a jelen vágyainak. A lélek tartalma beleolvad a tárgyba, a természetbe.

Az anyagi világ, mint a szellemi is, változó; időszak vagy kor okozza a változásokat. Nyomon

kiséri ezt a lelki állapot változása. Nyugodt biztonság érzetében *fokozott* boldogság árad szét a barátságos meleg szobában, míg kint a förmeteges téli világ ontja mérgét (*Téli világ*). Lomha, tétlen a lélek, kietlen a kedély, a nap is haragos zsarnok képét ölti a zordon téli pusztaságban (*A puszta télen*). De van élet, vidámság a zordon tél közepett is, ha szeretet és barátság honol a jó és tiszta szívekben (*A téli esték*). Szives barátság és a családi élet bensősége paradicsommá teszi az életet, csak szomorú emlékezés ne vesse rá árnyék foltját, mint Aranynál — a nyár gazdag pompája közt is — a béna harczfi elbeszélése (*Családi kör*).

Az idő romboló hatása, amint minden nagyot megtámad, néha a resignáció méla csendjét szüli a lélekben. Ily hangulatot kelt a szalontai csonka torony (*A csonka torony*).

Ha már az érzéketlen világot az alkotó képzelet ily életre kelti, mennyivel több frisseséget visz be a valóságos emberi életbe. Itt az alkotás a meglevő vonás erőteljesebb kiszínezésében és a hozzá vegyült lelki elemnek (gúny, részvét, satíra, humor, enyelgő tréfa) megkapó, nyilatkozásában mutatkozik. Ez jellemzi Petőfi genre-képeit.

Van egy csoportja Petőfi költeményeinek, amelyekben apró történetke van elmondva, röviden, csattanós fordulattal. A szereplő alakok legtöbbször genre-szerűek. Inkább sorolhatók ezen költemények ide, mint hogy külön név (kisebb költői elbeszélés, románcz vagy ballada) alá foglaltassanak. Ilyenek

pl. a *Furcsa történet*, *Szeget szeggel*, *A pusztai találkozás*, *Falu végén kurta korcsma* és *Megy a juhász számaron*. A *Furcsa történet* és *Szeget szeggel* tréfás történetkéek, a *Pusztai találkozás* és *Falu végén kurta korcsma* már világos példázása a magyar szívnek és gondolkodásnak; a. *Megy a juhász számaron*-nak meglepő fordulata a legnagyobb fájdalomnak eredeti módon való nyilatkozását jellemzi. A legény, ha már keservében nem káromkodhatik, sem nem jajveszékélhet, akkor áldozatot keres, melyen mintegy elégtételt keres fájdalomáért.

A *Tintás üveg* szintén igénytelen víg történetke. Már balladai és határozottan politikai célzatosága a *Farkas kaland*.

A többi genre-képek a bennök uralkodó hangulat szerint sorakoznak egymáshoz; *humor*, *szatíra*, *gúny*, *érmesség* vagy *tragikum* színezi őket.

Humor nyilatkozik a cigány karaván festésében (*Vándorélet*), vagy egyes alakokban, pl. *Ambrus gazda*, *János gazda*, *Szomjas ember tűnődése*, *Pál mester*, *A jó tanító*, stb. Ilyen még *A vándorlegény* is, melynek talán subjectiv vonatkozása van.

Szatirikus genre-képek *A magyar ember*, *Patő Pál*, *Pinty úrfi* és tágabb keretű az *Okatootaia*.

A léha osztálydölyf, a tétlen maradiság és halogató, a szemérmetlen tányérnyaló, élősködő és összefoglalva, az országos állapotok minden félzségsége, visszássága van ezekben maró szatírával festve.

Benső részvétet kelt *Sári néni* alakja. Az idő

elviharzott fölötte és szörnyen pusztított a bájak kertjében. Közsorsa mindnyájunknak. Elegy érzést kelt *Panyó Panni*: a sülyedés fertelme; csak sorsa tragikumuma kelt némi szánalmat. A züllött alakokat Petőfi rendesen a tragikum engesztelőbb színében tünteti fel. Külső kényszer vagy szerelem okozta a meghasonlást és ebből kifolyólag a romlást. Maga a betyár sem más, mint a társadalmi nyűg mártírja. Némi kedvteléssel festi Petőfi szilaj életét, amint feltétlen ura a pusztának és független minden kényszertől (*Híres város az alföldön Kecskemét, Zöld Marczi, Kinn a ménes kinn a pusztán*). Mit tesz, ha feje fölött károg a holló és feltünedeznek az akasztófa körvonalai?! Az edzett kebelben érző sziv dobog; (*Két sóhaj, Fürdik a holdvilág*) a szív örvényei szabják meg sorsát.

Elvegyül a gúny szelídebb vagy csipősebb alakja is néha a genre-képben, ilyenek pl. a *Kedves vendégek* és *Boldog pestiek* című költemények.

Egyéb jellemzetes alakjai a magyar népeletnek, mint pl. a kisbéres, a csikós, a csavargó, mind megtalálják másukat Petőfi költészetében, nem is szólva azon sokakról, kiket egy-egy odavetett vonással tisztán és élethíven varázsol az olvasó elé. Alakjainál egyetemesen és mindenütt jobban érdekli a lelki élet, a belső vonás, mint a külső megjelenés. A korcsma népe előtte ép oly tiszta lehet, mint a templomé; a lelki tisztaság nem keresi az úri mezt, meghúzódhatnak a rongyfoslányok alatt is.

VII.

Az elbeszélő költészet terén Petőfi, elhagyva az eposz magasabb irányát, kisebb jelentőségű bús vagy vidám történeteit a költői elbeszélés egyszerűbb, fesztelenebb alakjában mondja el. Tartalmilag és eszmeileg elbeszélései szoros kapcsolatban vannak lírájával. „Ha már a szabadság eszméit — írja Arany — nem olthatjuk szabadon a népbe, legalább a szolgáltság képeit ne tartsuk szemé elé, még pedig a szolgáltságnak a költészet színeivel kellemessé, vonzóvá festett képeit. Nekem ily eposz régi eszmém, hőseim Trencsényi Csák Máté és Rákóczi. Az a szerencsétlenségem, hogy egyiket is, másikat is agyonütné a cenzúra . . . stb.“ (Arany, Hátrahagyott Iratai III, 57. 1.). Ennek következtében a nemzet múltja természetlenül, holt anyagként feküdt előtte és csakis a jelen érdekelhette. De ennek zavara, eszme-tusája, fokozódó szenvedélyessége hol nyújtotta a nyugvó pontot, mely körül a költői alkotás jegőzött volna? A dráma háborgó tenger, az élet és a lélek viharának képe, mely annál fenségesebb, minél zordonabban dül az orkán; az elbeszélés sima felszínű folyam, melynek tükörét homályosítja a szélroham s ekkor zavarosan vetődik fel, mi tisztán, átlátszón nyugodott mélyein.

Még csak a *monda* volt hátra, mint sem nem történet, sem nem zavaros jelen és így költőnk, Arany példáján indulva, használhatta volna. Erre azonban Petőfi nem termett.

A monda az epikai íróra nézve formálendő anyag, az idomok arányossága, az egyén és lélek határozott színe nélkül. Ami a mondában történik, azért történik, mert véletlenül úgy esik meg és nem másképen és nem azért, mert *úgy kellett esnie*. Éppen az az epikus költő feladata, hogy egyenmértet, szigorú arányosságot vigyen az anyagba, lelki törvények szerint szabályozza, lelki indokokra támaszsa a cselekvést, mely *belső szükség következként* jelentkezzék és nem mint vakeset. E téren emelkedik ki hatalmasan Arany. Az alkotás ily neméhez a lélek bonczolható tagolása, a tettek és következmények mérlegelése s nyugodt szemlélet kell, mire hivatott lírikus alig-alig képes.

A lira pillanatnyi benyomásokon épül; az elbeszélés hosszabb időtartam megjegedett változatait fűzi egybekapcsolódó láncszemekbe. Cél és irány itt biztos, hisz minden előrehaladó. Az érzés hullámai csak emelkednek és szállanak. A műfajok belső természetének ily ellentétei okozták, hogy Petőfi nem lehetett jeles epikus.

Elbeszéléseiben nem is követ epikai, vagyis tisztán művészi célt, hanem irodalmit vagy politikait, vagy mindkettőt egyszerre. A népnek *mesélni* kívánt és politikai eszményeit akarta közte terjeszteni. A *János Vitéz* népmese, *Szilaj Pista* a népélettől *veit* történet, a *Lehelben* mondai a tárgy, de az előadás formája a népmese színvonalára ereszkedik le. Az *Apostol* igazi szüleménye a forradalmi exaltácziónak. Meg van benne minden, mit egy

lázás agy paroxismusa termelhet: pessimismus, a szocialista phantasta rajongása és gyűlölete, a zsarnokvérben gázoló radicalismus stb. A *Széchi Mária-ban* nincs történelmi fenség, mert — jól mondja Arany — balladai gyorsasággal nyargalt végig egy történelmi eseményen.*) A *Helység kalapácsa*, röviden jellemezve: irodalmi szatíra. A költőietlen vagy jelentéktelen tartalmú elbeszélő költés fenségre való törekvésének túlzását, természetellenességét, mint divatos irodalmi kórságot, gúnyolja benne Petőfi, durván ugyan, de helyes érzékkel. A „*Salgó*“ puszta képzeletből merített tragikai motívumon épült fel. Sötét korba visszahelyezett történet, túlzott helyzetekkel, jellemekkel, szertelen szenvedélyekkel.

Tárgy, tartalom és forma szerint Petőfi elbeszélő művei elég változatosak. A kritika mindegyikben talál gáncsolni vagy kivetni valót, de végre is egy nagy szellem fényének tökéletes elhomályosodása, még ha el is hagyja biztosan járt útját, épp oly kevéssé várható, minthogy a napot az elvonuló felhő vagy időnkénti fogyatkozás fényben megcsökkenthetné.

Ha a művészet magasabb, nem ritkán önkényileg felállított korlátai meg is sértetnek, ha a műfaj követelte szabatosság csorbát szenved is, részletekben és elszórt vonásokban csak ki-kitűnik az alkotó genie. Ha a conceptió, mint egész nem is

*) Arany, H. I. III., 127. 1.

igaz és nem művészi, részleteiben igaz lehet és magasabb érdeket szolgálhat. Szépen fejtegeti Macaulay azt a kérdést, mily nehéz igazi nagy költőkre a szabatosság törvényét alkalmazni. (Lord Byron.) Áll ez Petőfiről is.

Tudatosan követve egy czélt, nem rendeli alá azt semminek s nem tűr korlátozást sehol. Művei megítélésében magasabb célját számba kell vennünk. A *János vitéz* mint népmese rohamosan halad, összezsúfolt és hiányzik az átmenetek természetessége, de részleteiben mesterileg tükrözi vissza a nép naiv gondolkodását, geográfiai fogalmainak zavarosságát, képzelődése túlzásait és meséje nyelvének könnyű folyását.

A *Salgó* sokban visszatetsző, de a lelkület vadságának és egy anarchikus kor kegyetlenségének képe mégis csak fellelhető benne.

Szilaj Pistában ellenkezésbe jutnak úr és pór. Az alapeszme tehát bele játszik a költő korának küzdelmeibe. Ugyancsak a kor szenvedélyességével áll összefüggésben az *Apostol*, mely bármily túlzott, az idealismus becsét nyomatékosan hirdeti.

A *Széchi Mária* inkább a kor irodalmának hatásából eredt. A történelmi epizódok kultusza ébredt fel és terjedt nagyobb mértékben, így lettek költőink figyelmesek a tárgyra, melyet politikai vonatkozásoktól menten, lirailag lehetett felfogni. Petőfi a convulsiók részletes kiszínezése nélkül a szerelem győzelmét mindenek fölött teszi műve súlypontjává.

Sem a kor viszonyaira, sem valamely politikai vagy irodalmi tendenciára nem támaszkodó mű a *Bolond Istók*. Ha talán Arany adta is a külső ösztönt hozzá*), az elbeszélés tisztán Petőfi subjectivitásából fakadt. Hogy magát valamely kóbor, pajzán legénynek képzelte, ki a világot bejárja, azt egy helyen különben is elárulja:

Száz mértföld tőlem a világ,
Ki egykor azt becsavartam,
Mint a *garabonciás diák*.

Istók története nem a Petőfié, de kedélye szive, jelleme egészen költőjéére vall. A vidám egykedvűség, melylyel a bajt felveszi, a csapongó jókedv és humor, melylyel a perczet fűszerezi, derült philosophiájába vegyülő komolysága, hite, bizalma jövődjében („Míg az ember boldog nem volt, addig meg nem halhat“), szive nyíltsága, őszintesége, mély érzése és szelíd ábrándozása: mind a Petőfi lelkének nyilatkozása. Megható idilli kép zárja be a gyönyörű elbeszélést: a költő legszebb ábrándjának költői megérezkítése, t. i. boldog családi élet szelíd nyugalma, míg künn a vihar süvít.

A „*Bolond Istók*“ lírai elbeszélés, amilyen a *Tündérialom* is. Ez is subjectivitásból eredt. A szerelem édes ábránd szövedékére a pessimismus árnyékoltjai esnek.

*) Havas, I. 415. 1.

A „*Szerelem átka*“ néprege-utánzat, balladai színezéssel. Mit Arany a nagyobb elbeszélő művektől megkiván, azt módosítva alkalmazhatjuk erre is: nincs *népregei hitele*, azaz sem nem támogatja monda, sem igazi népies felfogás.

A *Táblabíró* éles szatírával festett torzképe a nemesnek. Tárgya nem volt új, az előadás a torzképnek megfelelő.

A korszellem és alanyiség tehát azon elemek, melyek Petőfi elbeszélő költészetében hol összefüggve (*Apostol*), hol elszigetelve jelentkeznek. Még egy kisebb balladás elbeszélésében is megvannak (*Három sziv története*). Észrevehető, hogy az elbeszélések sorában mintegy különáll a *Salgó*, véres színezetével s a sötét, hajmeresztő szenvedélyekkel. Átmenetet képez e mű a drámákhoz, melyek hasonló színezetűek.

Nem tulajdonítható pusztá véletlennek vagy akaratlan választásnak, hogy Petőfi Shakespeare drámái közül elsőnek Coriolanust fordítja. Bizonyára jobban lekötötte figyelmét és melegebb érdeklődést keltett benne a többinél. Ez egyéni hajlamával és politikai eszményével teljesen összhangban áll. Az alacsonyásban, megalázásban senyvedő nép dühének és bosszújának ébredése a dölyfös arisztokrata ellenében, ki megveti, megcsúfolja: oly légkör, oly esemény, mely Petőfit minden egyébnél jobban érdekelte. Van valami különös kedvtelése a bosszúvágó örjögésének festésében. Pl. *Salgó-ban*. A *Hóhér kötele* cz. regénye is erre mutat. Drámája, a

„*Tigris és hiéna*, szintén ily természetű. Anya és fiú kerülnek egymással szembe: hiéna és tigris. A Montague- és Capuletti-k gyűlölködése szives szeretet ahhoz a gyűlölethez képest, melylyel Borics viseltetik anyja, Predszlava iránt. „Én gyűlölném az egész világot — mondja a fiú — csak azért nem teszem ezt, mert sajnálnám másra pazarolni gyűlölségemet, mint te rád. Tied gyűlölségem, egyedül tied, osztatlanul, egész végtelenségében.“ E szertelen gyűlölet alapján indul meg a dráma. Anya a fiú ellen, nő szeretője ellen, fiú az apa ellen öntudatlanul (Saul és Sámson): mindenütt hajmeresztő ellentétek, szörnyű meglepetések és megdöbbentő leleplezések. Egészen a francia romantikus iskola iránya, egészen a *Vérnász, Kincs-keresők* szelleme. A cselekvés főére azonban végig vezet. Predszlava eléri célját: diadalmaskodva jelenti ki Boricsnak, hogy ő volt, ki földönfutóvá tette, ő volt, ki nejét szeretőjével megszöktette.

A fönmaradt részletekből ítélve, nem sokkal szelídebb hangú lett volna az a színmű, mely Caraffa korából vette volna tárgyát (*Névtelen színmű töredék*). A nép engesztelhetetlen gyűlölettel viseltetik a zsarnokság ellen és hangos kifakadások hallhatók mindenünnen. Caraffa harmincz hóhéréjával jelenik meg a színpadon.

Ez a töredék a kor politikai eszme-áramlatához csatlakozik, míg a *Tigris és hiéna* az irodalmi divatnak hódol, helyt engedve a romanticismus korlátlanságának, túlzásainak. A töredék ennél fogva

szorosabb eszmei összeköttetésbe lép Petőfi lírájával és elbeszéléseivel. Mintha a forradalmi lira hangja szólalna meg ilyen kifakadásokban: „. . . úgy, úgy, csak fohászkodjunk a jó istenhez, ősi szokás szerint. Tegyük össze kezeinket és imádkozzunk és túrjunk. Piha! ... az imádság olyan kulcs, mely kinyitja a menny kapuját, de békóink lakatját nem fogjuk vele soha kinyitni: Erre kard kell, kard!” stb.

Cél és eszme foglalja tehát Petőfi költészetének minden ágát egy nagy egészbe. Ezen nagy egységnek középpontja a költő *én-je*, mely befogad, felolvaszt és mindent az eredetiség jellegével ad vissza. Az ujjaalkotás tényezői érzelem és képzelet. E két erő szokatlan mértékben való találkozásában és összehatásában rejlik Petőfi nagysága. Ez biztosítja egyúttal hatását a legkésőbbi nemzedékre is.

Valahányszor az *érzelem elsekélyesedése* fog bekövetkezni, aminek tünetei békés, nyugalmas években könnyen jelentkeznek, mindannyiszor Petőfi költészete lesz a megújulás forrása. Valahányszor a *képzelet lomhán működik, túlhajtott realizmusba fulad, vagy bizarrságra téved*, a költői alkotás Petőfi iskolája révén nyeri vissza izmosságát, épségét, erejét.

De amidőn így mindenkoron megújító hatást várhatunk Petőfi költészetétől, nem tagadhatjuk, hogy éppen Petőfi iránya nem egy elmét térített baltra és nyitott örvényeket is. Érzelmeinek őszintesége a kifejezés egyszerű, könnyű formáját kereste, s a népiességben találta meg. Utat nyitott ezzel a külső formába kapaszkodóknak, kik népies czikor-

nyával, nyers szólamokkal palástolták a sivár kedélyt, üres szívet. Még Arany is megdöbbsent. A szatíra fegyverét használta ellenök.

... *bundára hasalván,*
Pislants a lányra egy laposat csalfán,
 Fújjad a tilinkót *szedtevettség* szájjal. „„ „.

(*Poetai recept.*)

Az őszinteség sem maradt kellő határok közt az epigónoknál. Ami Petőfinél közvetlen és igaz, az náluk keresett és színlelt. Ami a mesternél formai könnyűség, az a híveknél lazaság.

Petőfi *képzelete* nem szárnyal fent, magasan, a bizonytalanságban, a szférák ködvilágában, hanem alant marad a *való* körében, hogy fokozott jellemzetességgel alkossa meg az ember és természet képét. A sok út között, melyen a költők az eszményt kifejezésre juttatják, ez a legnehezebb, mert mélységek közt vezet el. Csak valamivel több *egyéniség* — és költőietlen az alkotás; csak valamivel több *általánosság* — és puszta absztrakció lesz a költemény. Hogy Petőfi követői közül nem egy szédült bele a mélységekbe, az könnyen hihető. Ami azonban utánozhatlan maradt: az Petőfi élete és költészetének viszonya életéhez. Külsőségekben itt is utánozták; lábra kapott a szilaj költői élet, de maga az élet a költészetre nézve meddő maradt, vagy, mint Goethe egy sivár életű költőről találóan mondja:

... das Leben zerrann,
 Wie die Dichtung.

Züllött élet, züllött költés.

Úgy, mint Petőfi, még nem élte át soha költő az életet. Egy gazdag pálya, telve annyi rajongással, annyi szenvedélylyel, az érzelmek annyi végletével, a kedélyhangulat oly ellentéteivel és mégis minden, minden megnemesedik abban a tiszta kebelben, melyet maga mond templomnak. Minden az *emberiesség* tisztult alakjában testesül meg költészetében. Megtisztítja magát az életet is hibától, salaktól, mert egy magasabb erkölcsi törvénynek rendelte alá. Ez a szent és sérthetetlen törvény: hazája üdve, népe szabadsága, szülő, testvér, barátok és hitves szeretete, a jók becsülése, a szegények és elhagyottak felkarolása. Ez élt szívében, ennek szentelte életét, ennek szolgálatába rendelte költészetét.

Durva talajban gyökérzik a fa; holt, nyers anyagba hatol a zsenge gyökérszál, de múlik idő és ami alatt mint dermedt kövület feküdt, a gyümölcs ízében, zamatjában gyönyörködteti, üdíti az embert.

Durva szövésű az élet, sok a göröngye, sok a salakja, de jön az idealista lelkületű költő és magasabb becset ad neki. így tett Petőfi. A költészet életének megnemesedett gyümölcse, azért is mondhatta magáról:

A költészet fája életem.

Tartalom.

I. Petőfi egyéniségének megalakulása. Miképp nyerte egyéniségétől költészete színezetét? (Bevezetés, szellemi mozgalmak, politikai, társadalmi, irodalmi állapotok hatása; születés, nevelés, véralkat	1
II. A népiesség. (Nyelv, belfornák rhytmus, népies tartalom	29
III. Petőfi költészetének tartalma és aesthetikai méltatása. (Lira: szerelem, családi érzés, barátság, bor, indulat, hazafiság, pessimismus, reflexió, idegen hatás	42
IV. Leíró, elbeszélő költészet, dráma. Petőfi irodalmi hatása	86